

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

IN LIBRARY

RECEIVED 1 APR 1888

88

1888

MADE IN U.S.A.
MADE IN U.S.A.
MADE IN U.S.A.
MADE IN U.S.A.

9(47.925)

Ա-88

№ 9233

24 JAN 2006
05 SEP 2011

ՀԱՅԻ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

ՔԱՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ ՍԿԻԶԸ

-ԳՐԵՑ

ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՓԱՐԻԶ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1906

4

1005
20905

22 FEB 2013

6142

« 2 6 4 0 3 3 »

Վերջին անգամ Կ. Պոլիս այցելութեանս ատթիւ, մեր
այդ տեղւոյ Ազգայնոց վիճակին մասին գրած ընդհանուր
տեղեկագիրն՝ հրատարակուեցաւ Գաճիրէի «Լուսաբեր» լրագ-
րոյ անցեալ տարւոյ Յունիս 15 էն Սեպտ. 5 ի թիւերում
մէջ, կրելով այդ լրագրոյ խմբագրութեան կողմանէ ինչ ինչ
յապատումներ: Շատ մը Ազգայնոց խնդրանաց վրայ մաս-
նաւոր ուետրակաւ մը առանձին կը հրատարակենք զայն
յաւելլով զեղջեալ մասերն:

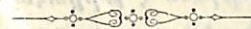
ԱՐՇՐՈՒՆԻ

1 Նոյեմբեր 1906 ՓԱՐԻՉ

ՀԱՅԲ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

ԲՄՆԵՐՈՐԴ ԴՍՐՈՒ ՄԿԻԶԲԸ

Տասն և հինգ տարի կայ որ թողած էի Օսմանեան մայրաքաղաքը. վերջերս գործի համար հոն այցելութիւն մը կատարած ըլլալով՝ բոլորովին կերպարանափոխ գտայ զայն, ու երեք ամսուայ միջոցի մը մէջ հաստատեցի թէ՛ իր 150,000 հայ բնակչութեամբ հայերու ամենէն մեծ ու կարևոր կեդրոնն համարուած Վոսփորի ափերն այլևս հեռի են այն երբեմնի մխիթարական վիճակէն ուր հայուն նիւթական և բարոյական զարգացման կեդրոն և հնոց կը նկատուէին, և թէ հոն՝ Պատրիարքական իշխանութիւնն իր ոյժը, ուսումնարանք իրենց փայլը, ազգային գործիչք իրենց եռանդը, կրօնականութիւնն իր շուքը, մեծատունք իրենց արժանապատուութիւնը և ժողովուրդըն իր կարևորութիւնը կորսնցուցած են:

Այս տեսութեան մէջ պիտի փորձեմ ընթերցող հասարակութեան ներկայացնել Կ. Պոլսոյ Հայութեան ներկայ վիճակը:

Փարիզ 8 Յունիս, 1905

ԱՅՐՈՐՆԻ

ՍՍՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Սահմանադրութիւնն է թրքահայոց Պատրիարքական իշխանութեան վարչական Օրինագիրքը : Ասիկայ ամփոփումն է դարերէ ի վեր Հայոց Օսմ. Վեհապետներէ ստացած առանձնաշնորհութեանց, զոր վերջացող դարուն վաթսունական թուականներուն խումբ մը ազգասէր գործիչներ (*) ի մի հաւաքուելով, ու անոնց աւելի հասարակապետական վարչութեան օրինագրքի մը ձևը տալով «Սահմանադրութիւն» անուանեցին և յաջողեցան վաւերացնել տալ Կայսերական կառավարութեանն և մտցնել Օսմ. Պետութեան Օրինագրքին «Տիւսթուր» ի մէջ (1862) : Արդարև Հայոցս համար մեծ պատիւ մ'էր՝ միապետական իշխանութեան մը ներքև Սահմանադրական ազգ մ'ըլլալ ինչ որ մեծապէս նպաստած է թրքահայոց բարոյական և իմացական զարգացման : Այժմ այդ Սահմանադրաբար ինքնավարական իրաւասութիւնը գրեթէ խլուած է մեզմէ, և շատեր որ երբեմն մեծ կարեւորութիւն չէին տար այդ օրինագրքին և Ազգային իշխանութեան՝ այսօր կըզգան կորուստեան մեծութիւնը, ճիշդ նման այն մարդոց՝ որք իրենց առողջութիւնը կորսնցնելէ ետքը կը ճանչնան անոր

(*) Նիկողոս Պալեան, Յովհաննէս Տատեան, Նանապետ Ռուսինեան, Գրիգոր Աղաթոմ, Սերվիլէթ, Գրիգոր Օտեան, Ստեփան Ասլանեան, ևայլն :

արժէքը, և կամ հարստութիւնը մսխելէ ետքը կըզգան դրամին հզօր ազդեցութիւնը :

Կառավարութիւնն արդէն քսան անարիներէ ի վեր սկսած էր չափազանց գտնել այդ օրինագրքով տրուած իրաւասութիւնները, և կ'ուզէր սեղմումներ ընել, սակայն Պատրիարքներն ու ազգայինք ամէն կերպով կ'աշխատէին պահպանելու Սահմանադրութեամբ գծուած իրաւունքները : Վերջապէս՝ 15 տարի առաջ կառավարութիւնն արգելեց առանց հրամանի Ընդհանուր Ժողովի գումարումը, հրաման՝ որ խիստ կարևոր պարագայից մէջ կը տրուէր, ինչպէս՝ Վարչական Ժողովոց և Պատրիարքաց ընտրութեան առթիւ : Յետոյ՝ արգելուեցաւ Սահմանադրութեան տարեդարձի մեծահանդէս տօնումն ալ :

Իզմիրլեան Սրբազան ոչ միայն Ընդհ. Ժողովով ընտրուեցաւ այլ և ընտրել տուաւ Ալէաթձեան Եպիսկոպոսը իբրև Կաթողիկոս Ստոյ, և յաջողեցաւ իսկ Սահմանադրութեան տարեդարձի հանդէսը տօնելու հրաման ստանալ :

Մեծ ջարդերէն ետքը, 1896 ի վերջերը, Կայս. Կառավարութիւնը փորձեց իր կողմանէ կարգուած Քաղաքական Ժողովոյ մը ձեռօք վարել Ազգ. գործերը և ընտրել Պատրիարքն ու Ժողովները : Այս «Սուլթանընտիր» ժողովը կազմուեցաւ գլխաւորապէս կառավարութեան պաշտօնեայ հայազգիներէ. ազգը շատ դժգոհ մնաց : Արթին փաշա Տատեան յաջողեցաւ իր պատասխանատուութեան տակ գումարել տալ Երեսփ. Ժողովը և կատարել տալ Պատրիարքի և օրինական վարչական ժողովոց ընտրութիւնները : Օրմանեան Սրբա-

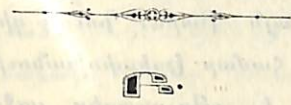
զան Պատրիարք ընտրուելով՝ Ազգ. Սահմանադրութեան Օրինագրքին վրայ կատարեց իր ուխտը (1896), սակայն անկէ ետքը ո՛չ Երեսփոխանութիւն գումարուած է, ո՛չ Վարչական Ժողովներ վերակազմուած են, և ո՛չ Սահմանադրութեան տարեդարձի հանդէս տօնուած է:

Շատոնց ի վեր զգացուած է Սահմանադրութեան վերաքննութեան պէտքն և քանիցս այդ միտքով յանձնաժողովներ կազմուած էին. 6-7 տարի առաջ՝ Ստեփան փաշայի ատենապետութեամբ Վարչական Յանձնաժողով մը կազմուելով այդ գործը ի գլուխ ելած է, սակայն քանի որ Երեսփոխանութիւն չէր գումարուէր՝ անհնար էր զայն վաւերացնել վերաքննութեամբ, և մանաւանդեալ կայս. կառավարութեան վաւերացման ենթարկել:

Այժմ «Սահմանադրութիւն» բառն իսկ արգիւնուած է գործածել, և ընդհանրապէս «Պատրիարքարանի Օրինագիրք» կ'անուանեն զայն: Սահմանադրութեան հաստատման տարեդարձը չտօնուիր, և այդ օրը միայն Եպիսկոպոս մը կը պատարագէ Ետի-գուլէի Ազգ. Հիւանդանոցի մատուոք, որու պարտէզին մէջ տեղի կ'ունենար այս Ազգային մեծ հանդէսը:

Սոսյ կաթողիկոսի ընտրութիւնն առանց Ընդհ. Ժողովոյ մասնակցութեան և վաւերացման տեղի ունեցաւ, և շատ հաւանական է որ յաջորդ Պատրիարքի մը ընտրութեան առթիւ իսկ չպիտի գումարուի, զի քաղաքականութիւնն աւելի փափկացած է, և ազգին մէջ այլևս Արթին փաշայի պէս մեծ և կարող անձնաւորութիւն մը չկայ որ գոնէ այսպիսի կարևոր խընդ-

րոյ մասին ազգային իրաւունք մը յարգել տալու համար՝ յանդգնի մինչև ուղղապէս Սուլթանին դիմելու և յաջողի ձեռք բերելու այդ թոյլտուութիւնը: Եթէ իրաց վիճակը ընդ երկար շարունակուի՝ Ազգ. Սահմանադրութիւնն թաղուած կրնայ համարուի:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴՔ

Երեսփոխանական Ժողովոյ գումարման անհնարութեան հետևանք՝ կազմալուծեալ են վարչական երկու մեծ Ժողովները—Կրօնականն և Վաղարքականն— որք անկէ կ'ընտրուին:

Կրօնական Ժողովն որ ութը տարիներ առաջ Պատրիարքական Ընտրութեան առթիւ կազմուած է՝ ըստ օրինի 14 անդամներէ կը բաղկանայ, սակայն այժմ անոնց 5ը վախճանած, և 2ը առաջնորդ ընտրուած են ուստի կը մնայ 7 անդամ, որոց մին՝ Պատրիարքն է, իբր պաշտօնական նախագահ, որ քիչ անգամ կրնայ աշխատակցել, մին՝ Պատրիարքական փոխառնորդն է որ նմանապէս չէ կարող միշտ ներկայ գրտնուիլ, հետևաբար կը մնան 2 Եպիսկոպոս և 3 ծեր Բահանայ, որք քիչ անգամ իմիասին կը հաւաքուին. այնպէս որ ստէպ 3 անդամներով ժողով կը գումարուի, և վճիռներ կը տրուին, մինչդեռ ըստ Սահմանադրութեան Կրօնական Ժողովէն 3 անդամներ պակ-

սելուն՝ իշ օրինակահաւոյթիւնը կը կորսնցնէ ու պարտի Աղգային ժողովոյ կողմանէ նոր ընտրեալներով պակասածներուն տեղը լեցնել (Յօդ. 27):

Այս կրօնական հարը որոց օրինական գործունէութեան շրջանն արդէն 6 տարիներէ ի վեր աւարտած է՝ յոգնած անձնաւորութիւններ են. քանիցս ուզած են քաշուիլ սակայն Քարձ. Գուռն գիտնալով որ այլոց ընտրութեան համար Երեսփոխանութեան գումարուիլն անհրաժեշտ է չլիցաւորեր յաջորդներու ընտրութիւնն, և շքանշաններով և ի ձեռն Պատրիարքի անոնց կրօնական աստիճաններ առնել տալով (եպիսկոպոսութիւն, արքեպիսկոպոսութիւն, աւագերեցութիւն, լանջախաչ, ծաղկեայ փիլոն կայն) կը սիրաշահի գանոնք :

Այս մի քանի ձերուիններէ բաղկացեալ կրօն. ժողովն որ կոչուած է այնչափ ծանրակշիռ խնդրոց մասին վճիռ արձակել՝ ստէպ խաղալիք կ'ըլլայ մասնաւորներու շահուց և քմահաճոյքից և տարօրինակ որոշումներ կուտայ իմասին կրօնաւորաց, ու մանաւանդ ամուսնական խնդրոց, ինչպէս Զմիւռնիոյ Արևեանին խնդրոյն առթիւ տրուած վճիռն, որ իր տարօրինակութեամբ աշխարհածանօթ եղաւ ... և որ հաւանօրէն հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան կողմէ պիտի բեկանի յառաջիկային:

Քաղ. ժողովն, միևնոյն առթիւ 8 տարի առաջ ընտրուած՝ այսօր գրեթէ միևնոյն վիճակի մէջ կը գտնուի: Իր օրինական 14 անդամոց 3ը արդէն վախճանած են, 2ը ձեր ու հիւանդ ըլլալով՝ երբէք չեն

մասնակցիլ ժողովոց, 2ը՝ տարիներէ ի վեր ժողովի չեն գացած, մնացեալ 7 ին երեքը շատ քիչ անգամ կ'երթան. հետևաբար՝ առհասարակ 4 հոգիով միայն կը գումարուի Քաղ. ժողովը: Արոնք ալ քանիցս ուզած են քաշուիլ սակայն՝ նմանապէս պատուանշաններով և պատուաստիճաններով սիրաշահուած են:

Ըստ Սահմանադրական օրինաց տրամադրութեան երեք անգամ բացակայ եղող անդամներուն երկիցս տղաբարազիլ կը ղրկուի, ու եթէ չը պատասխանեն՝ հրաժարեալ կը համարուին (Յօդ. 39): Ըստ որում Քաղ. ժողովոյ բոլոր անդամները հրաժարեալ կրնան համարուիլ ի բաց առեալ Կուսութեան և Տէր Ներսէսեան Էֆէնտիները:

Քաղ. ժողովոյ անուանական 9 անդամոց 5 ը կառավարական պաշտօնեաներ են, որոց տալիք որոշումները շատ անգամ իրենց կը հաղորդուի . . . և որոնց բնականաբար կը համակերպին ստիպեալ:

Այս երկու վաղջական ժողովոց խմբաին գումարմամբ կը կազմուի Խառն ժողովն, որ կը վճռէ ազգին ամենակարևոր և ծանրակշիռ խնդիրները, և որ սակայն շատ անգամ 9-10 անդամներէ միայն կը բաղկանայ: Տեսնուած են առելի նուազ թուով, նոյնիսկ երկու կրօնական անդամներով Խառն ժողովներ որք նոյնպէս շատ կարևոր որոշումներ տուած են:

Ըստ Սահմանադրական Օրինաց՝ Խառն ժողովն խնդրոյ մը մասին որոշում տալու համար կրօնական և Քաղաքական ժողովոց անդամներն պարտին առանձին ջուէարկել. եթէ միևնոյն որոշման յանգին՝ վճիռն

օրինական կ'ըլլայ, իսկ եթէ որոշումներն անհամաձայն
 ըլլան՝ պարտին Եղեմիոյսանական Ժողովոյն ներկայա-
 ցընել խնդրոյ լուծումը: Եթէ այս օրէնքն նկատի առ-
 նուի Խառն Ժողովոյ և ոչ մէկ վճիռն օրինական կըր-
 նայ համարուիլ:

— Դատաստանական, Ռեսուլմական և Տնտեսական
 խորհուրդներն որք ըստ Օրինի երկու տարին անգամ
 մը վարչութեանց հետ նորոգուելու են, նոյնը մնացած
 են Տ տարիներէ ի վեր. և թէպէտ պատահած են ի-
 րենց օրինական թիւերը՝ սակայն այդ օրինականու-
 թիւնն առերևոյթս է, և ամէն անգամ որ անդամ մը
 վախճանմամբ կամ հրաժարմամբ նուազի՝ Քաղ. Ժողովն
 ուրիշ մը կ'ընտրէ, և սա աւելի փափաք ունեցողնե-
 րէն, և Պատրիարքի հաճելիներէն, որով շատ անգամ՝
 այդ անդամոց շատերը հեռի են իրենց պաշտօնի հա-
 մապատասխան հմտութիւն և յարմարութիւն ունենալէ:

Խորհրդոց անդամք ևս սիրաշահուած են պատ-
 ոանշաններով, ի բաց առեալ անոնցմէ որք իրենց
 քննադատական տեսութեանց համար համակրութիւն
 չեն վայելեր:

— Վանօրէից Խորհուրդ, Ելեմտից և Կոտակաց Հո-
 գարարձութիւնք գոյութիւն չ'ունին:

— Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնն և
 Գալթեան աղջկանց Որբանոցին տիկնանց Խնամակա-
 լութիւնն Քաղ. Ժողովէն ընտրուած են, որոնց մասին
 պէտք է խօսինք յառաջիկայ հատուածներու մէջ:

ՅԱՆՉՆԱԺՈՂՈՎՔ, ԽՆԱՄԱԽԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՔ

«Եկեղեցական երգեցողութեանց» յանձնաժողովն
 անուանական գոյութիւն մ'ունի: «Ռեսուցչաց հան-
 գրատեան սնտուկի» յանձնաժողովը Ս. Պատրիարքն կը
 վարէ Ատենապետին հետ: Այս սնտուկն դեռ շատ աղ-
 քատ է, և դեռ ի վիճակի չէ իրական օգնութիւն մը
 ընելու կարօտ ուսուցչաց:

«Նպաստից Յանձնաժողով»ը պաշտօն ունի գա-
 ւառական մի քանի վարժարանաց, եկեղեցեաց և աղ-
 քատ հասարակութեան նպաստներ հասցնել, արտասահ-
 մանէ և Կ. Պոլսոյ մեծատուններէն տրուած նպաստ-
 ներու շնորհիւ: Ս. Պատրիարքը տարիներով առանձինն
 վարեց այդ սնտուկը առանց ո՛ր և է հաշուետուութեան,
 երբ ամէն կողմէ նպաստներ կը հասնէին. վերջերս
 մ'այն երբ գանձը դատարկացաւ և նպաստները վերջ
 գտան՝ յանձնարումը մը կազմուեցաւ անուանական
 անդամներով, որոնց Ատենապետին հետ կը գործէ Ս.
 Պատրիարքը. կ'ըսուի թէ այս սնտուկէն նպաստուած
 են վարդապետք ոմանք և այլք...:

«Իզմիրեանց մրցանակի յանձնաժողով»ը աւելի
 հակամիտութիւն ունի Արմաշականները և երբեմն ալ
 անկեալները նպաստաւորելու քան թէ իրապէս արժանա-
 ւոր գործերը:

«Սանաւարեան Վարժարարի Խնամակալութիւն»ը

բաւական լաւ գործունէութիւն մ'ունի: Յաւալի է միայն որ վարժարանը ղէպի արեւմուտք (Խարբելոյ կամ այլուր) փոխադրելու կարևոր ծրագիրը գործադրելու փոյթ չտարուիր:

Երբեմնի «Սովետոյ Յանձնաժողովին» հաւարած դրամէն մնացեալ գումարը որոշուած է գործածել Արհեստական Վարժարանի մը հիմնարկութեան. ուստի այդ մարմինը առաւ «Արհեստական Վարժարանի Յանձնաժողով» անունը: Այդ ծրագիրը տարիներէ ի վեր անգործադիր կը մնար: Ա.զ.զ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնն իր խնամոց յանձնուած Որբանոցի մէջ արհեստից ճիւղեր հաստատելուն՝ դրամազլխի եկամուտէն տարեկան 600 ոսկի կը տրուի այդ հաստատութեան:

«Գպրեվանուց և կեդրոնական Վարժարանի Խնամակալութեանց» համար պիտի խօսինք Վարժարանաց յատուկ յօդուածին մէջ:

— Ազգային Ընկերութիւնը իսպառ լուծուած են, և անոնց կազմութիւնն արգիլեալ է: Միացեալ Ընկերութիւնն, որուն անցեալ գործունէութիւնն և գաւառային վարժարանաց մատուցած ծառայութիւններն ամէնուն ծանօթ են՝ լուծուած է վերջին տարիներս, հետևաբար իր խնամոց յանձնուած բազմաթիւ Վարժարանները փակուած են: Այս ընկերութեան գոյքերը և մենաշնորհ եղած գրքերը՝ որք բաւական արդիւնք կուտային՝ «Նպաստից Յանձնաժողով»ին տրամադրութեան տակ դրուած են: Տէր Ղևոնդեանցի «Մայրենի լեզու»ներն այս ընկերութեան մենաշնորհն ըլլալով երբեմն այնչափ արդիւնարեր լին, բայց հիմա զրավաճառի մը

կողմէ անոնց կեղծերը կը հրատարակուին, և շատ պակաս շահ կուտան «Նպաստից Մտուկին»:

ԳՍԻՍՈՍՅ ԱԶԳ. ԳՈՐԾԵՐՆ

Գաւառաց մէջ Սահմանադրութիւնը առերևոյթս աւելի կը յարգուի: Կարևոր պարագայից, զոր օրինակ՝ Առաջնորդի և Վարչական Ժողովոց Ընտրութեան առթիւ է որ Երեսփոխանութիւնն կը գումարուի, սակայն շատ անգամ իրենց ուղղութիւնն նախագծուած է: Զորօրինակ, ազատ չեն կ. Պոլսոյ ամուրի եկեղեցականաց մօտ «սօք»էն իրենց ուզած քանտիտան ընտրելու, զի անոնց մէջ մասն դառապարտուած է մայրաքաղաքէն դուրս չ'ելլելու, և եթէ ընտրուին՝ Պատրիարքարանը կը բեկանէ ընտրութիւնը, ինչպէս տեղի ունեցաւ Եգիպտոսի համար, ու ստէպ իրենց չճանչցած, չհամաւերած և նոյնիսկ արհամարած անձ մը կ'ստիպուին ընտրել, և մերթ անուղշակի ճնշման տակ, ինչպէս Բաշթոլիմ, Դա Ե Ղիւլիպոլի, ձեռնասուն Արխատակէս Վարդապետին Ամասիոյ Առաջնորդ ընտրուին. վարդապետ մը որ գրեթէ քանդեց այդ վիճակը, ծախելով մինչև իսկ իր հաշտոյն Ազգ. Գերեզմանատուն մը, դրամի փոխարէն տալով սուտ վկայագրեր, կատարել տալով առևանգումներ... և վերջապէս գտնուելով կուսակրօնի անվայել այնպիսի վիճակի մէջ՝ որ նոյն իսկ տեղական թուրքերը սկսած են ձեռն բառնալ և կու-

սակալն հարկ տեսած է զայն յանդիմանել... թէ և այս ամէնը արգելք չեն լինիր որ տեղւոյն վարչական ժողովներն՝ առ ահի՛ անոր եպիսկոպոսանալը կը պահանջեն և Պատրիարքարանը զայն կը վաւերացնէ... Բարթողիմէոս Եպիսկոպոսի ազդեցութեան տակ: Սմասիացիք այժմ օգտուելով իրենց Առաջնորդի բացակայութենէն՝ դրացի վիճակի մը Փոխ-Առաջնորդը բերել տուած են, իրենց խանգարեալ Ազգ. գործերը կարգադրել տալու համար, սակայն հաւանակոնաբար Արիստակէս Եպիս. Սմասիա դառնալուն տակն ու վրայ պիտի ընէ ամէն ինչ և պիտի շարունակէ իր շահատակութիւններն:

ժողովուրդը չը կրնար բողոքել վախէն, և նոյն իսկ բռնի ջատագովականներ գրուած և հրատարակուած են իր մասին: Սա օրինակ մ'է միայն, սրակաս չեն ուրիշ նմաններ:

Ինչպէս կը տեսնուի՝ իրաց այս դրութեան մէջ ստէպ նախապատիւ է որ վիճակներն առանց կուսակրթոն առաջնորդի մնան, և տեղական քահանաներով կառավարուին, քան թէ այդպիսի ձեռքերու յանձնուի ազգային իշխանութիւնն որ միայն քանդելու և իրենց քսակները լեցնելու կը ծառայեցնեն:

Գաւառաց մէջ երբ առաջնորդը ունին վարչական կարողութիւն՝ Ազգ. ժողովներն և խորհուրդներն բաւական կանոնաւոր են, և արդիւնաւոր գործունէութիւն մը կ'ունենան. իսկ հակառակ պարագայից մէջ՝ գործոց բնական բերմամբ՝ այդ մարմիններն անուանական գոյութիւն մը կ'ունենան, և աւելի մասնաւորաց շա-

հերուն և «էնթրիկ»ներուն գործիչ կ'ըլլան քան թէ Ազգին օգտակար: Այս ապօրէն գործունէութեան հետևանք յառաջ կուգան երկպառակութիւններ, կուսակցութիւններ և ընդդիմադիր մարմիններ, որոնց արձագանք կուտան Կ. Պոլսոյ թերթերը:

— Գաւառներու մէջ կան «Վանօրէից Խորհուրդ»ներ, սակայն ընդհանրապէս առաջնորդներն են որ կը վարեն վանքերը, կամ թէ մեծ աղաները, որոնցմէ շատերը իրենց շահերուն կը գործածեն զանոնք:

— Վարժարանաց Հոգաբարձութիւնք շատ տեղեր Ուսումնական Խորհրդոց յանձնուած են:

— Հազուադիւտ են ընկերակցութիւններ որք վարժարանաց նպաստելու նպատակով կազմուած ըլլան:

— Գաւառային «Որբանոցներն և Որբանոց արհեստանոց»ներն՝ որոնք բացուեցան մեծ ջարդերէն ետք, և արտասահմանէ հասած նպաստներով կը հոգացուէին՝ վերջին տարիներս փակուեցան: Մի քանի բաղաբայ մէջ տեղացիք կ'աշխատին իրենց միջոցներով պահել որբանոց արհեստանոցները:

Միայն Զմիւռնիոյ և Սերասոնի մէջ կ'ընեն որբերու Ազգ. Հիւանդանոցներ որոնք օգտակարացէն կը ծառայեն:

ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԵՒ
ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԻ ՎԱՐՉԱՐԱՆԱՅ

Կ. Պոլսոյ «Թաղական Խորհրդոց» շատ քիչեր Օրինական Ընտրութեամբ կազմուած են. ասոնց մի-

50606
5001

մասն « առժամանակեայ » անուան տակ Պատրիարքարանէ ընտրուած են, որք տարիներէ ի վեր կը շարունակեն. իսկ ուրիշներ երբեմն ընտրեալ թաղական խորհրդոյ անդամոց մահուամբ և կամ հրաժարմամբ նուազածներու տեղ ուրիշներ կարգուելով հետզհետէ Պատրիարքարանի կողմանէ՝ ունին ամբողջական թիւ մը, և որով շատ անգամ անդամոց և ոչ մին բուն ժողովորդեան կողմանէ ընտրեալներ են : Այս կարգէն է Բէրայի թաղական խորհուրդն՝ որ իր գլուխն ունի Ռօպէր էֆէնտին : Թաղական խորհրդոց կ'անդամակցէին երբեմն թաղի ամենէ պարկեշտ և կարող անձնաւորութիւնը, այսօր այդ պատուոյ աթոռներն շատ անգամ թաղին անկարող երիտասարդաց և կամ աննըշան անձնաւորութեանց բաժին մնացած է, որով և թաղականութիւնն կորստնցուցած է իր շուքն : Ժողովուրդն ստէպ թաղ. խորհուրդոց մասին գանգատանաց առիթներ կ'ունենայ, սակայն քիչ անգամ կը յայտարարէ. զի սա կրնայ թաղային անհամաձայնութեանց ու երկպառակութեանց ծնունդ տալ, որոց ոստիկանութիւնը կը միջամտէ և կրնայ կնճռոտութիւններ յառաջ բերել : Ուստի և ժողովուրդն սկսած է անտարբեր մնալ Ազգ. գործոց մասին : Երբեմն թաղ. խորհրդոց ընտրութեան առթիւ իսկ ոստիկանութիւնն միջամտած, արգիլած և նոյնիսկ մէկ քանի անձեր բանտարկած է, և որք ապա Պատրիարքարանի միջամտութեամբ միայն կրցած են իրենց օձիկները ազատել :

— « Վարժարանաց հոգաբարձութեան » դերն շատ

անգամ թաղ. խորհուրդը կը ստանձնեն կամ իրենց մի քանի անդամներուն կը յանձնեն այդ գործն, և երբեմն ալ մասնաւոր մարմին մը կը կազմեն՝ որոյ աջակից և առաջնորդ կուտան իրենց անդամներէ մին :

Դժբաղդարար վարժարանաց հոգաբարձութեան պաշտօնի կոչուող անձնաւորութիւններէն շատ քիչեր յարմար են իրենց պաշտօնին. ու ստէպ՝ զպրոցի տնօրէնութեան գործերուն խառնուելու, իրենց հանդէպ խորին յարգանք չտածող ուսուցիչներն հրաժարեցնելու, և կամ անուշիկ աչքեր ունեցող վարժուհի մը պաշտօն ձարելու, և իրենց մէկ ազգական ուսուցչին ամսական աւելցնելուն մէջ կը կարծեն իրենց դերն :

Կեդրոնական վարժարանն՝ որ բարձրագոյնն է Կ. Պոլսոյ վարժարանաց, և երկրորդական վարժարանի մը ծրագիրէ փոքր ինչ բարձր ծրագիր մ'ունի՝ իրեն հոգաբարձու ունի Ղալաթիոյ խնամակալութիւնն՝ որոյ գործօն անդամոց մին միայն զպրոցի լեզուէ՝ կը հասկընայ, ու այն ալ ունելլով բռնած է գործն :

— Արմաշի Դպրեվանոց խնամակալութիւնն բարեբախտաբար չխառնուիր վարժարանի ծրագրին ու տնօրինական գործերուն, և վանքի վերատեսուցն՝ ըստ գծուած ծրագրի և ուղղութեան կը վարէ զպրեվանքն. և այս խնամակալութեան չափազանց խնայողական սիլըբանց դէմ տրտունջ կը յայտնէ միշտ :

ՎԱՐԺԱՐԱՆՔ

Ազգ. ազատ վարժարանաց գլխաւորն է Պէրպէրեանը, որ երկրորդական վարժարան մ'է, և բաւական յաջող. իսկ Նիկողոսեանի, Բագրատունիի, Փալագաշեանի, ևն. հաստատութիւններ նախակրթարաններ են և դեռ մեծ յաջողութիւնն մը չ'ունին: Ազգային վարժարաններն երեք դասի կը բաժնուին. մանկապարտէզներ, նախակրթարաններ և բարձ. վարժարան:

Հինաւորց ծաղկոցներն այժմ մանկապարտէզի վերածուած են, ուր փափաքով ու վազելով կ'երթան դեռատի մանուկներն՝ փոխան լալով բացակայութեան պատրուակներ որոնելու՝ որպէս կ'ընէին հինաւորց ընտելարաններու համար: Մանկապարտէզներն կ. Պոլսոյ մէջ մուծանողն եղած է Տիկ. Մատակեան, ուսասհայ կին մը՝ որ կիրակնօրեայ դասերով շատ մը մանկապարտէզականուհի անուանեալ ուսուցչուհիներ հասուցած է, որք կը շարունակեն իր գործն:

Մանկապարտէզներու ծրագիրն է մանկանց զբօսանքով սովորեցնել՝ խօսիլ, երգել, քալել, պարել, մարմնամարզ, տարրական իրագրութիւն, կարգալ, հաշուել և գրել: Մանկապարտէզի շրջանը երեք տարի է, չորս տարին լրացուցած մանուկներ կ'ընդունուին աղջիկ մանչ խառն:

Ամէն թաղ իւր նախակրթարանն ունի, ուսումնական խորհրդոյ միւնոյն ծրագրով: Նախակրթարաններն

երեք դասընթացի բաժնուած են — «տարրական, միջին և բարձրագոյն», իւրաքանչիւրն երկու տարուան շրջանով: Փոքր թաղերն միայն տարրական դասընթաց ունին, այլը տարական և միջին, և մի քանիներ՝ տարրական, միջին և բարձրագոյն միայնգամայն. վերջէրս Բերայի, Գումգաբուի և Սկիւտարի Ս. Խաչի նախակրթարաններու աղջկանց բաժիններն ունեցան և «լրացուցիչ» դասընթացը մը երկու տարուան շրջանով. և ոչ մի նախակրթարանի մանչերու բաժինն ունի լրացուցիչ դասընթաց: Եւ սա՛ աւելորդ է, զի մանչերն կրնան կեդրոնական վարժարանն երթալ:

Ուսումնական խորհուրդն հակառակ իր ջանից չկըցաւ ունենալ շրջուն տեսուչներ կամ գոնէ տեսուչմը իր ծրագրի գործադրութեան հսկող, ու այդ նպատակաւ իր կարգած պաշտօնէից ամսականը անվճար մնացած են տարիներով...: Ուսումնական խորհրդոյ որոշումներն այսպէս ստէպ թողթի վրայ կը մնան, զայն գործադրելու համար ոչ մասնաւոր պիտոճէ և ոչ ալ բարոյական ոյժ ունի: Քաղ. ժողովն չէ ըրած ու չըներ պէտք եղած պաշտպանութիւնը:

Նախակրթարանաց ծրագիրը զբեթէ հաւատարիմ թարգմանութիւն մ'է ֆրանսական նախակրթարանաց ծրագրոյն, կատարուած Ռ. Պէրպէրեանի ձեռքով, յաւելլով անշուշտ հայ և թուրք լեզուներու ուսումը: Այս ծրագիրն ունի թերի կողմեր և արդէն ամենէն զգացուած է այդ, ու վերաքննութեամբ սրբագրութիւնն որոշուած է Ուսում. խորհրդոյ կողմէ, որ վերջերս մասնաւոր նամակներով կարողագոյն ուսուցչաց դիտու-

դուժիւններն ուզած է ըստ իրենց փորձառութեանց : Զարմանալի է սակայն որ Պէրպլեբեան էֆ. գլխաւոր հեղինակ կամ թարգմանիչ այս ծրագրին աննպաստ կը թուի Ուսում. Խորհրդոյ այս մտադրութեան ու անարգանօք կը պատասխանէ անոր՝ որ կը յանդգնի իր պատրաստած կամ թարգմանած ծրագիրն ըստ փորձառութեան սրբագրել փորձել. թերևս մ.տնալով որ ունէ գործ մէկ անգամէն կատարեալ չ'կրնար ըլլալ և փորձն կարևոր միջոց մ'է կատարելութեան մատենալու... :

Կ. Պոլսոյ Հայոց միակ բարձ. վարժարանն է Կեդրոնականն, որ ինչպէս ըսինք, երկրորդական վարժարանէ մը փոքր ինչ աւելի բարձր ծրագիր մ'ունի: Այս հաստատութիւնն տարիներէ ի վեր զուրկ է տնօրէն մը ունենալէ, և ընդհ. կարգապահն իբր տեսուչ կը գործէ անդ. և ինչպէս տեսանք՝ իննամակալութեան մարմնոյ գործօն անդամոց մին միայն դպրոցի լիզուէ կը հաւկնայ և այն ալ ամենուն հետ լաւ ըլլալու քաղաքականութեամբ կը համակերպի այլոց քմահաճոյից, որով կրնաք երևակայել գործին ընթացքն:

Գալով ուսուցչական մարմնոյն երբեմն ընտիր և կարող անձնաւորութիւններէ բաղկացեալ էր. սակայն այժմ ուսուցչաց 6 կամ 7 ը միայն կարող են, իսկ մնացեալ մեծամասնութիւնը, կարեկցութեան կարօտ, հմտութեամբ սահմանափակ ուսուցիչներ են, յորս կան ջղայիններ ալ: Խնամակալութեան անդամներէն երեքն ուսուցիչներ են միայնգամայն որոնց երկուքի մասին աշակերտք կը զանգատին թէ՛. ժամավաճառ կ'ընեն

զիրենք, թէ տիրացած չեն իրենց դասախօսած նիւթերուն... :

Կեդրոնական վարժարանն դեռ իր հաւասարակը՝ ուսթիւնն զտած չէ, երբեմն գիտութեանց աւելի ոյժ կը տրուի, երբեմն դպրութեանց. մերթ այս երկուքն հաւասարապէս կը մշակուին, ժամանակ մ'ալ այս երկու ճիւղերն իրարմէ անջատուած են եղեր որպէս զի աշակերտք ըստ քմաց կարենան հետևիլ դպրութեանց և կամ գիտութեանց բաժիններուն: Այժմ ուսանողք պարտաւոր են վարժարանի բոլոր ուսմանց հետևելու որ անշուշտ նախադատիւ է, զի երկրորդական վարժարանի մը մէջ աւանդուած ո'ւնէ ուսում և գիտութիւն կարևոր են ընդհ. զարգացման համար: Կ. Պոլսոյ մէջ գտնուող հայազգի գիտուն մը ինձ ապահովցուց թէ՛ գիտական ճիւղերն ամէնէն նուազ խնամով կ'աւանդուին և զուրկ են ոչ միայն գիտութեանց հմուտ ուսուցիչներէ այլ և գիտական հաւաքածոներէ: Բժիշկ մը վերջերս նուիրեց իւր հնէաբանական քարաքանական ճոխ հաւաքածոն, և բնապատմական ինչ ինչ առարկաները. իշխ թէ ասոնք մղում մը կրնային տալ գիտական ճիւղերու ուսուցման:

Ամօթ է արդարև որ Հայք իրենց ամենէն մեծ կեդրոնին՝ Կ. Պոլսոյ մէջ չ'ունին իրական սեռի յատուկ երկրորդական վարժարան մը: Երբեմնի Ազգայեան և Մէզպուրեան վարժարաններն կը վնասուին, ու մեր աղջիկները շատ անգամ օտար վարժարանաց մէջ կ'ընդունին իրենց «բարձրագոյն» անուանեալ կրթութիւնն, որ ոչ միայն ցոյցարար և անամէջ հմտութիւն

մը կուտան այլ և մեր վարուց ու բարուց անհամաձ պատասխան օտար կրթութիւն մը : Այս անպատեհութեանց առաջըն առնելու համար հաստատեցին մի քանի նախակրթարանաց մէջ աղջկանց համար լրացուցիչ դասընթացքներ՝ որ մասամբ միայն կրնան գոհացում տալ :

Տարիներ առաջ բարեգործ հայ Տիկին մը փորձեր է հայ աղջկանց բարձրագոյն վարժարան մը հաստատել, զարգացեալ անձիմը կողմանէ պատրաստուած ծրագրի մը համաձայն, ու անոր առաջնորդութեամբ : Նախակրթարանաց շրջանն աւարտողները միայն պիտի կրնային ընդունուիլ անդ, եւ պիտի բոլորէին երեք տարուոյ ուսումնական շրջան մը՝ ազգ, կրթութեամբ : Այդ հաստատութիւնն գիշերօթիկ պիտի ըլլար և վճարմամբ, ու տարին 12 աղջիկ պիտի կրնար ընդունուիլ : Վարժարանն պիտի կրնար իր ծախսերն հոգալ սակայն հարկ էր կանխաւ ունենալ տրամադրելի շէնք և հազար օսմ. ոսկւոյ գումար մը : Այդ բարեսէր տիկինն հայտիկանաց դիմեց անոնց աջակցութեամբ հոգալու այդ նախնական պէտքերն... ասպարդիւն մնացին իր այդ ջանքերն որով և ստիպուեցաւ քաջուել իր նպատակէն :

ՈՒՍՈՒՑԻՉԻ ԵՒ ՈՒՍՈՒՑՁՈՒՀԻՔ

Կ. Պոլսոյ մէջ ուսուցչութիւնը խնալու վրայ է շատ քիչ են իրենց հմտութեամբ հեղինակութիւն համարուող և պատկառանք ներշնչող ուսուցիչները. ոչ

թէ չեն հասնիր՝ այլ այդ ասպարէզին մէջ պէտք եղած քաջալերը ու վարձադուրութիւնը չգտնելով կարողագոյնները կը քաջուին ուսուցչութենէ : Եւրջ քսան տարիներ առաջ Ուսումն. Խորհուրդի առ այդ դարման մը գտնելու, ուսուցչութեան մակարդակի բարձրացնելու, և թաղականաց ու հոգաբարձուաց պաշտպանութիւնն վայելող տգէտներն ուսուցչութեան ասպարէզէն հեռացնելու մտօր՝ ուսուցչաց քննութեամբ ըստ արժանեայ վկայագրեր տալու դրութիւնը հաստատեց : Շարիներէ ի վեր կը շարունակուին այս քննութիւններն, ամէն աշնանամուտի, և վկայականք կը տրուին, և այժմ առանց վկայականի ուսուցիչ մնացած չէ գոնէ ի Կ. Պոլիս : Սակայն առդիւնքն աւելի վատ եղած է : Գործօն կենաց մէջ աշխատելու տրամադրութիւն չզգացող ու հազիւ նախակրթարանի ընթացքն լրացնող սրտանիններ և ինքզինքնին ցուցադրելու մարմաչէն բոնուած թերուս աղջիկներ՝ շնորհիւ քննիչ յանձնախմբի մէջ իրենց ունեցած կամ ձեռք ձգած բարեկամաց պաշտպանութեան՝ կը խլեն վկայագիր մը ու հրապարակ կը նետուին, և այդ տափակութեամբ և շատ անգամ անխոստովանելի միջոցներով կը յաջողին՝ Տեսչի մը, Թաղ. Խորհրդոյ կամ Հոգա. արձութեան անգամի մը պաշտպանութիւնն ու համակրութիւնն վաստակելու պաշտօն մը ձեռք ձգել... :

Այսպիսի տափակներով ու միջակութիւններով լեցուած են վարժարանները՝ ուստի և կարողներն ու իրենց հմտութեան վրայ հաւատք ունեցողներն՝ չկարենալով այս կարգի միջոցներու դիմել, և այդ միջակութեանց դէմ վճարքի նուազուրդով մրցիլ՝ ստէպ ան-

սլաշոճն կը մնան, և իբր հետեանք կը քաշուին այդ ասպարէզէն, որ հետզհետէ աւելի անկարողներու ու խեղճերու բաժին կը մնայ:

— Ուսուցչաց վճարքներն առհասարակ օր քա՛նքօշ նուազելու վրայ են, իբրև ասպացոյց կ'ընդօրինակեմք հետեւեայն, ներկայ տարւոյ «Մասիս» ի Ս.ՎրԷԼ 30 թիւէն, որ քաղուած է Ուսումն. խորհրդոյ Կ. Պոլսոյ վարժարանաց վիճակացոյց տախտակէն «1897ին 3765 աշակերտներ յանձնուած էին ընդ ամէնն 199 երկսեռ ուսուցիչներու. իսկ 1905ի՝ 3632 ուսանողներն կը կրթուին ճիշտ 300 ուսուցիչներու ձեռքով... մինչդեռ 199 երկսեռ ուսուցիչներու կը վճարու էր 1897ին 85,383 զրշ... 83913 զրշ. կը վճարուի 300 կրթական սլաշօճնեայններուն՝ 1905ին» որով եթէ այդ բոլոր ծախսն ուսուցչաց վճարուած ըլլայ՝ իւրաքանչիւր սլաշօճնեայ կ'ընդունի իրարու վրայ 280 զրշ. կամ 58 ֆրանք: Կեդրոնական վարժարանի 118 աշակերտք հինգ դասարաններու բաժնուած՝ ունին 21 ուսուցիչներ, և ամսական ծախսն է 8687 զրշ.:

Ա. Գ. ՄԱՄՈՒՆ

Իմանօթէ արդէն թուրքիոյ Մամուլի ենթարկուած խիստ գրաքննութիւնն. հոն ո՛չ միայն երկրի վիճակին վրայ ո՛րևէ քննադատական զրութեան հրատարակու-

թիւնն արգիւեալ է, այլ և երկրին մէջ կամ դուրսն տեղի ունեցած շատ մը դէպքեր՝ երբէք չեն ծանուցուիր և կամ կերպարանափոխեալ, ու միշտ երկիրն խաղաղ ու բարեւու վիճակի մը մէջ շուցնելու ճիգով մը կը ներկայացուին...: Գալով հայ մամուլին որ գրեթէ միայն Կ. Պոլսոյ մէջ կեդրոնացած է՝ անկման շրջանի մը մէջ կը գտնուի. ո՛չ միայն ըստ ժամանակին պա-հանջին և տիրող քաղաքականութեան շատ մը դէպ-քեր պարտին կերպարանափոխեալ ներկայացնել, այլև ազգային կենաց մասին լուրերն ՝ կողմնակալութեամբ հարորդելու, անհարկի գովեստներ ու սլարսաւներ տա-լու դրութեան մէջ կը գտնուին: Ընտրի և դժուարին է անոնց միջոցաւ իրաց ճշգրիտ վիճակին տեղեկանալ:

Լրագիրք և Հանդէսք երթալով կ'աճին և անոնց մնայուն խմբագրութիւնն անբաւական է լեցնելու զա-նոնք, որով և հարկ է ճարել աշխատակիցներ՝ և աւելի կարելի եղածին չափ ձրի օժանդակներ, ուստի և իւր-բազիր կը դիման զրիչ գործածողներու, փոյթ չէ թէ ըլլան միջակութիւններ, բաւական է որ թերթը լեցուի և այդ ձրի աշխատակիցներն ճարելու գլխաւոր միջոցն է անոնց մասին գովեստներ հրատարակել, զանոնք ա՛ն ուանել առաջնակարգ գրագէտ, բարձրաթոյն քանա-տեղծ, հմտալից, ե՛լի, և՛ն. մանաւանդ եթէ կ'ին են, զի ամէն թերթ ու հանդէս ունենալու է իր կ'ին գրա-գէտ աշխատակիցն: Այս գրողներն իրարու ձեռքէ կը խլուին, և որք լրագրաց հետ հաշտ սպրելու և սլար-բերարար գնդասեղի հարուածոց չենթարկուելու համար ստիպեալ են կարգաւ գոհացում տալ անոնց:

Վա՛յ այն գրիչ գործածողներուն որ անոնց դիմուհներուն անտարբեր կը մնան, ասոնք ստէպ քննադատութեանց ու հարուածներու ենթակայ կ'ըլլան:

Ազգ. ասպարէզի մէջ գործողները ստիպեալ են բոլոր թերթերու ու հանդէսներու բաժանորդ գրուիլ, եթէ յանդգնին զայնս մերժել իրենց բոլոր շարժումներն քննադատութեան առարկայ կ'ըլլան. իրենց իրագործած բարեգործութիւններն ու մատուցած ծառայութիւններն առ ոչինչ կը համարուին և հարուածոց կ'ենթարկուին:

Լրագրապետաց ու նոյն իսկ խմբագրաց և կամ ասոնց աշխատակցոցաց հետ մասնաւորի մը ունեցած անձնական հաշիւներն ստէպ այդ թերթերուն մէջ քննադատութեանց ու արհամարհակց յօդուածոց նիւթ կը մտտակարարեն: Նշանախօսութեան, ամուսնութեան և մահուան առթիւ տեղի ունեցած երկարածիֆ, գրութիւններն, դրուատիքներն ու ջատագովութիւններն ու հանդէսից առթիւ մանրամասն նկարագրութիւններն մի կարծէք թէ ինքնաբերաբար և առանց ո՛րէէ ակնկալութեան գրուածներ են, ո՛չ, այդ ամէնը վճարուած են և վճարուելու մտօք գրուած, և անոնց փոխարինութեան գումարն՝ գործածուած ածականներու փայլին, թիւին, և գրութեան տողերուն հս մեմատական են: Անձ մը որչափ որ հարուստ ըլլայ՝ գովեստն այնչափ աւելի կ'ըլլայ, և մատուցած ծառայութիւնն այնչափ մեծ կը հռչակուի, ու կարողութիւնն՝ այնչափ բարձր: Վա՛յ այն հայ հարուստին որ այդ գրութիւններն համեմատական կերպով չվարձատրեր, կամ լրագրաց

կողմանէ դրկուած ստացազրերու փոխարէնը չհատուցաներ: Շատ անգամ, ընդհակառակն, հազիւ թէ կը ծանուցուին և կամ բոլորովին անյիշատակ կը թողուին իրական աշխատեաց տէր, պարկեշտ, կարող, հմտալից անձնաւորութեանց նշանախօսութիւնը, կամ ամուսնութիւնը կամ մահն, եթէ նա ի վիճակի չէ գոհացում տալու արծաթասէր խմբագիրներու պահանջին:

ԲԱՐԵՎՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԲ

Կ. Պօլիս ունի ընդ ամենն երկու բարեգործական հաստատութիւն. Ետիգուլէի Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցն և Խասգիւղի Գալֆիանն որբանոցն:

Ս. Փ. Հաստատութիւնն ո՛չ միայն Հիւանդանոց մ'է, այլ և Բիմարանոց, Անկեղանոց, Երբանոց, Որբանոց, ունի և յարկ մը ուսանողաց յատուկ՝ ուր կը գիշերին ու իրենց սնունդն ու պէտքն կը ստանան անտէր ու սանողներ՝ որք մայրաքաղաքին բարձրագոյն վարժարաններն կը յաճախեն կամ արհեստ կ'ուսնին: Ընդ ամենն 1000 պատսպարեալ (200 հիւանդ, 300 յիմար, 300 որբ, 150 ծեր ու անկեալ և 50 ուսանող են). և աւելի քան 100 պաշտօնեայ ունի: Այս հաստատութիւնն այժմ յանձնուած է գործոն Հոգաբարձութեան մը հսկողութեան. որ իրեն աջակից ունի Որբանոցի համար արանց Խնամակալութիւն մը և Հաստա-

տութեան ատենին պիտոյից հսկողութեան համար տիկ-
նանց խնամակալութիւն մը : Հոգաբարձութիւնն այս
վերջին տարին մեծամեծ բարեկարգութիւններ իրագոր-
ծեց աջակցութեամբ ու թելադրութեամբ իր բժշկապե-
տին՝ Տօբ. Տաղաւարեսնի որ արդարև բարեկարգիչն
եղաւ այդ Հաստատութեան՝ իր մանրամասն տեղեկա-
գրերուն հրատարակութեամբ, կանոնադրութեան խմբ-
րագրութեամբ :

Հիւանդանոցի մէջ ջրաբուժական սրահները ,
սննդոց բաշխման կառքերը, վերելակները, վիրադար-
մանի խուցերը, ընթերցասրահները, խօսարանները և
գեղազարդուած պարտէզները յիշեալ բժշկապետին օրով
գոյացան այնպէս որ մար Ազգ. Հաստատութիւնը Կ.
Պոլսոյ Եւրոպական նմանօրինակ հաստատութեանց մա-
կարդակը բարձրացաւ : Դժբախտաբար վեց տարիներ
ծառայելէ վերջ կառավարութեան պահանջին վրայ...
հրաժարեցաւ բժշկապետը, մեծ ցաւ պատճառելով հո-
գաբարձութեան և Ուրբանոցի Խնամակալութեան :

Այս հոգաբարձութեան օրով է որ մանչերու որ-
բանոցն վերածուեցաւ Ուրբանոց Արհեստանոցի , ուր
աշակերտք կ'ուսնին կօշկակարութիւն, կահագործու-
թիւն, աթոռաշինութիւն, դերձակութիւն, թիթեղա-
գործութիւն և ջուլհակութիւն : Թերևս ապագային
բացուի նաև երկաթագործութեան ճիւղ : Աղջկանց
որբանոցի մէջ կան կար, ձև և ասեղնագործու-
թիւն :

Ի մօտոյ պիտի շինուին հիւանդանոցի յաւելուա-
ծական շէնքերն, որոց համար երեք նուիրատուներ

պատրաստ են արդէն 2000 ահան ոսկի նուիրել : Այս
հաստատութիւնը, որ պատուաբեր է Ազգին, տարեկան
պիւտճէ ունի 13000 օսմ. ոսկի, այս գումարին մէկ
չորրորդէն աւելին կ'ընէ հացի և մսի ծախսն զոր
կայս. կառավարութիւնը կուտայ : Եւտի Գուլէի Ազգ.
Հաստատութեան տարեկան տեղեկագրէն կը համառօտեմ
իւր տարեկան ծախուց աղբիւրներն, անշուշտ կըլոր-
ցընելով գումարներն ի դիւրութիւն ընթերցողին ըմ-
բուման :

	Օսմ. Ոսկ.
Կալուածներէ եկամուտ	1000
Կառավարութեան հացի և մսի նպաստն ⁽¹⁾	3500
Զանազան հաստատուն եկամուտ	1500
Մոմարան ⁽²⁾ , սիկառի թուղթի և օրացոյցի հասոյթ ⁽³⁾	1000
Փոխան ծաղկեպսակի և ծաղկեփնջի նուէրներ ⁽⁴⁾	1000

(1) Կայս. հացի ու մսի նպաստն այժմեանին կէսն էր
առաջ, 7 տարիներէ ի վեր որբերու թուոյն ամսման առթիւ
դիմում ըլլալով կրկնուեցաւ այս նպաստն :

(2) Հաստատութեան մ'ը մոմարան մը կայ ուր կը
պատրաստուին հարսանեաց և Կ. Պոլսոյ եկեղեցեաց յա-
տուկ մոմերն աւելի քան կէս դարէ ի վեր :

(3) Հիւանդանոցի ի նպաստ սիկառի թուղթ մը, և պարզ
ու ըմդարձակ օրացոյցներ կը հրատարակուին :

(4) Շուրջ տասը տարիներէ ի վեր Գուրգէն էֆ. ի առա-
ջարկին վրայ շատեր մեռելոց ծաղկեպսակ դրկելու տեղ՝
հիւանդանոցին դրամական նուէր մը կուտան, որ կ'ամուսն-
ուի «Փոխան ծաղկեպսակի» : Ասելի ուշ՝ 1900 էն սկսեալ
հարսանեաց ծաղկեփնջերու փոխարէնն ալ սկսան հիւան-
դանոցին տալ դրամական նուէրներ որ «Փոխան ծաղկե-
փնջի» կ'ըսուի :

	Օսմ. Ոսկ.
Տարեկան նուագահանդէս ⁽⁵⁾	1000
Արձանագրութեան և նշանաւորութեան ⁽⁶⁾ տուրքեր	
և պնակի ու զանձանակաց եկամուտ	1000
Պատասպարելոց թոշակ	1000
Նուիրատուութիւնք	2000
	13000
	Գումար

— Գալֆաեան աղջկանց որբանոցն՝ անկեալ վիճակ մ'ունէր Երանուհի մայրապետի օրով. զի սա առանձինն մնացած էր իւր խնամոց յանձնեալ Որբանոցի բոլոր պէտքերն հոգալու: Ասոր մահունէ վերջ տիկնանց ինամակալութիւն մը կազմուեցաւ, Որբանոցի հոգն ստանձնելու համար, և հսկողութիւնն յանձնուեցաւ Քրիստինէ մայրապետին: Այս խնամակալութիւնն հանգանակութեամբ վերաշինեց այդ Հաստատութիւնն, ծախսելով 1150 օսմ. ոսկի, ու անոր պիտոյից մատակարարութեան ազդիւրներ գտնել սկսաւ բարեսէր անձանց նուիրատուութեամբ, ու այսօր այդ Հաստատութիւնն բաւական լաւ վիճակ մ'ունի:

Այժմ անդ կան 70 որբ սանուհիներ 5-18 տարեկան, ուր տարրական կրթութիւն մը կ'առնեն և

⁽⁵⁾ Մի քանի տարիներէ, ի վեր տարեկան նուագահանդէս մը կը տրուի ի նպաստ հիւանդանոցի:

⁽⁶⁾ Պատրիարքարանն կէս դարէ ի վեր ճամապարհորդաց անցագրի ծանուցաթուղթ տալու և նշանաւորի սրամանի առթիւ նպաստ մը կ'առնէ ի հաշիւ այս Հաստատութեան:

կը սովորին կար, ձե և ասեղնագործութիւն: Այս հաստատութեան տարեկան պիւտճէն է 900 օսմ. ոսկի: Էկամուտներն են իբր կալուածական հաստատուն հասոյթ միայն տարեկան 55 օսմ. ոսկի: Կայս. կառավարութեանէն իբր նպաստ կ'ընդունի օրական 7 1/2 քիլօ միս, և 20 զոյգ «պէլլիկ» հաց, որք կ'արժեն տարեկան շուրջ 300 ոսկեոյ գումար մը. իսկ մնացեալն ազգայնոց նուիրատուութեամբ կը հոգացուի:

Խաբս բարեգործական հաստատութեանց հարկ է յիշատակել «Աղքատախնամ մարմիններ»ն, որք գոյութիւն ունին մի քանի տարիներէ ի վեր, ամէն կարելոր թաղերու մէջ: Ասոնց կազմութեան շարժառիթն է անշուշտ աղքատութեան օր քան զօր աճումն, որոց չկարենալով նպաստել թաղ. խորհուրդք խելացութիւնն ունեցած են կազմակերպել իրենց հովանւոյն տակ Աղքատախնամ մարմիններ՝ որք բաւական լաւ գործունէութիւն մը կ'ունենան:

Աղքատախնամը հիւանդաց բժշկական խնամք, դեղ ու սնունդ կը մատակարարեն, աղքատ բնտանեաց հաց ու միս կուտան և ձմեռնամուտին աճուխ: Գլխաւոր աղքատախնամ մարմիններն են Բերայինն, Գումգարուի և իր շրջակայ Յ թաղերունն (որք միացեալ չորս թաղեր կ'անուանուին), Սամաթիայինն, Օրթագիւղինն ու Իսկիւտարինն: Աղքատախնամներու պիւտճէն շատ համեստ է, սակայն եթէ այսպէս շարունակուին՝ հաւանականաբար կարեւոր հաստատութեանց պիտի վերածուին: Բերայի Աղքատախնամն հիւանդապահութեանց դասընթացք մը հաստատած է և տարեկան 5-6 հիւանդապահներ կը հասցնէ:

ՊՍՏՐԻԱՐԻՈՒԹԻՒՆ ԵՒ

ՊՍՏՐԻԱՐԻՍԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հայ Ազգը շատ տագնապալի օրեր անցուց, հարուստներ ու հալածանքներ կրեց, սակայն երբէք՝ նշմարելի իսկ Իզմիրլեան պատրիարքի օրով, որ հայուն ամենածանր ճգնաժամն կրնայ համարուիլ՝ հայ Պատրիարքութիւնն և Պատրիարքական իշխանութիւնն չնուատաշան այս աստիճան: Կա պահպանեց Ազգ իրաւաւստութիւններն, և պահել տուաւ Աթոռին արժանապատուութիւնն. իսկ այժմ ոչ միայն Երեսփոխանական ժողով գումարելու ու վարչական ժողովներն ընտրելու առանձնաշնորհութիւնն կորսնցուցած է՝ այլ և մասնական Կաթողիկոսաց ընտրութեան առթիւ՝ Ազգին ազատ գործունէութիւնն արգելուած է, ու կառավարութեան ներկայացեալ Եպիսկոպոսաց ցանկի սրբազրեալ օրինակին վրայ միայն՝ վիճակներն կրնան ընել իրենց ընտրական քուէարկութիւնն՝ ինչպէս տեղի սենեցաւ Սոյ Կաթողիկոսի ընտրութեան համար, և որ յետոյ՝ ըստ օրինի Բնդ. ժողովոյ բովէն անցնելու տեղ՝ կազմալուծեալ խառն ժողովոյ մը վաւերացման ենթարկուեցաւ միայն:

Չնշուած է և եկեղեցականաց անբռնաբարելիութեան դարաւոր իրաւաստութիւնը:

Որ և է կրօնաւոր առանց Պատրիարքարանի միջամտութեան՝ կը ձերբակալուի, դատարան կը հանուի, կը դատաւարտուի ու կը բանտարկուի: Այս վերջերս

անոնց երթեկութիւնն ու ճամբորդութիւնն իսկ արգելուած է: Ծննդոց ու մահերու վկայգրերն՝ որքցարդ թաղ. Խորհուրդը կը ստորագրէին՝ այժմ այդ դերն «մխթարներու» յանձնուած է: Բնդհանրապէս որեէ խնդրոյ առթիւ Պատրիարքարանի վկայութիւնն ու յանձնարարութիւնն առ ոչինչ կը համարուի. իմի բան Պատրիարքական ազդեցութիւնն իսպառ կորսուած է. և Հայու Պատրիարքն ու Պատրիարքութիւնն անուանական ու աննշան իշխանութիւն մեն. իր առաջարկներ չեն ընդունուիր, իր «թագրի»ներ անպատասխանի կը մնան, իր խնդիրներ կը մարտնչուին... , ու Պատրիարք Արքայան անտարբեր է այս ամենուն մասին, և փոխան ուժովն բողոքելու, ազգային իրաւանց պաշտպան կանգնելու, Աթոռին արժանապատուութիւնն յարգել տալու, ու իր ժողովրդեան կրած զրկանաց և ենթարկեալ հալածանաց մասին դեղ ու դարման հոգալու, ի մի բան՝ փոխան հետեւելու իր նախորդներու օրինակին, և գործելու ըստ հանդիսաւոր ուխտին գոր Սահմանադրութեան մասին կատարեց առաջի Աստուծոյ և Ազգին՝ տարօրինակ ճկունութեամբ մը ամենայնիւ կը յարմարի... հազիւ կը կարգայ գաւառներէ եկած հալածանաց, կողոպուտներու և ջարդերու աղեկտուր նկարագրերն և օգնութեան աղերաններն. այդ ամէնը չափազանցեալ կը համարի և Բարձ. Գրան և Պալատական պահանջին համեմատ շնորհակալութեան և երախտագիտութեան ուղերձներ կը ստորագրէ, և կատարուած հալածանաց ու ջարդերու մասին իսկ՝ պաշտօնական հերքումներ կուտայ, և Եւրոպիոյ մէջ բողոքանաց

ճայն բարձրայնող հայերու բարոյական հեղինակութիւնը կը մերժէ, (անշուշտ լայնօրէն փոխարինուելով ամենայնիւ) ու այս ամէնը կը նկատէ և կ'արդարացրնէ իբրև ժամանակի պահանջն ու իր դերն ծածկելու համար՝ յաչս ժողովրդեան մեծ գործունէութիւն կը ցուցնէ. շարժուն և երթեկող վիճակ մ'ունի, շարաքնէ քանի մ'անգամ Պալատ կ'երթայ, նախարարաց կ'այցելէ, թաղերն կը շրջի, ստէպ կը պատարագէ, առատ քարոզ կը խօսի, մեծատուներն կը խնկարկէ, օրացոյց կը շինէ, Աստուածաբանական յօդուածներ կը գրէ, մասնաւորաց գործոց կը միջամտէ, զինքն խրնկարկողաց գործ, պաշտօն ու շքանշան տալ կուտայ: Ինքն է նաև որ լրագրաց համար կը խմբագրէ ազգային լուրերը, որոնց մէջ կը կարգանք թէ՛ «30 նամակ կարդացած է, 22 ին պատասխանած է, Որբանոցի համար 25 զրշ. հանգանակող այս ինչ վարժարանի սանուց օրհնութեան կոնդակ մը զրկած է, այն ինչ անձին շքանշանն շնորհաւորելու այցելութեան գացած է, Տիկնանց այն ինչ խնամակալութեան ժողովին նախագահած է, այն ինչ ինչ այցելութիւնն ընդունած է և հետն Աստուածաբանական վէճ մ'ունեցած է, այնինչ տիկինն իրեն այցելութեան եկած է, թէ Հիւանդանոց երթալով որբերուն 20 օխայ շաքար բաշխած է, և ին. և ին» վերջապէս տիպար գործիչ մէ միշտ շարժուն և երթեկող, ընելով ամէն ինչ իբաց առեալ... Պատրիարքութենէ ?

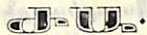
Գիտէք անշուշտ թէ մեզ Հայոցս համար ճանապարհորդութեան մեծ դժուարութիւններ կան, որով և մասնաւորապէս հայ վաճառականութիւնն մեծապէս կը կորսնցնէ: Ազ-

զին ստիպման վրայ Ս. Պատրիարքն քանիցս դիմում ըրած է այդ մասին և թոյլտուութեան խոստում ստացած. սակայն երբէք չէ գործադրուած: Զէ գործադրուած նաև արկածեալ նահանգաց հայերու՝ ըստ Սուլթանի հրամանին՝ մի քանի տարուան զինուորական տրոց բաշխուին. որպէս նաև քաղաքական խնդրոց առթիւ բանտարկելոց ընդհանուր ներում շնորհուելու հրամանն: Այս և ասոնց նման կարգ մը խնդրոց մասին բազմիցս «Թագրիր»ներ գրուած, խոստումներ եղած ու չեն գործադրուած, ու ամէն անգամ որ Օրմանեան Սրբազան Ազգին պաղատանօք ընդդիմացած է՝ Գրան և Պալատի կողմանէ սիրաշահուելով... լուծ է: Ինչպէս կ'ուզէր որ ազգեցիկ ըլլայ Պատրիարքի մը բողոքն ու խնդիրքն ի նպաստ Ազգին՝ երբ նա շարունակ իրեն ու իրեններուն համար շնորհներ, պաշտօն, պատուաստիճան և պատուանշան կը մուրայ ու կ'ընդունի: «Անձ մը որ իրեն համար շնորհներ կ'ակնկալէ ուրիշի մը համար իր առաջարկներն չեն ընդունուիր» կ'ըսէ առածը:

Ազգին պահանջին վրայ Օրմանեան Սրբազան վերոյիշեալ խնդրոց մասին «Թագրիր» մը գրած ու ընդ հուպ գործադրութիւնն խնդրած է երկիցս, հակառակ պարագային հրաժարելու սպառնալիքով . . . ու վերջապէս հրաժարական զրկելով տունն քաշուած մնացած է, մէկ երկու ամիս, բայց յետոյ՝ առանց իր խնդրանաց գոհացում ստանալու, անշուշտ սիրաշահուելով՝ վերսկզբած է Պատրիարքարան իջնալ և երկու անգամ ալ տաճկական տօնական օրերու մօտ, որպէսզի կարենայ իր շնորհաւորական պարտքն կատարել յոտս կայս. Գահոյից...:

ՕՐՄԱՆԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻՒՅԻ ԳՈՐԾՈՒՆԷՆՈՒԹԵԱՆ

ԵՂԱՆԱԿԸ

Մինչև ցարդ հայ Պատրիարքունք տաղաւարնե-
րուն միայն պատարագ կ'ընէին, այցելելով կարևոր
թաղերու եկեղեցիներն, քիչ անգամներ քարոզ խօսելով
կը խրատէին ու հոգևորապէս կը մխիթարէին ժողո-
վուրդն, և կ'ընդունուէին թաղին նշանաւոր ազգայինին
և կամ թաղ. խորհրդոյ ատենապետին տունն՝ առանց
երբէք զիշերելու անդ: Այժմ այդ ամէն փոխուած է:
Օրմանեան սրբազան շատ ժողովրդական է, ընդհանրա-
պէս կ. Պոլսոյ 36 եկեղեցիներու 30 ը կ'այցելէ գոնէ
անոնց տօներուն առթիւ, և ինքզինք հրաւիրել կուտայ
ու կը պատարագէ: Մնացած 6 եկեղեցեաց 5 ը լոկ
մատուռներ են և աննշան, միայն թէ Գատը-գիւղի
եկեղեցին հակառակ իր փափաքանաց ու ջանից և ի
գործ դրած ուղղակի և անուղղակի միջոցներուն, երբէք
չէ հրաւիրուած՝ ու չպիտի հրաւիրուի, քանի որ
անդ կը գտնուին ազգային սովորութեանց նախանձա-
խընդիր մի քանի հայեր՝ որք իրենց ազատ դրից հե-
տեանօք չեն ուզեր համակերպիլ այս նորօրինակ
պատրիարքի քմահաճոյից:

Օրմանեան Սրբազան տօներու նախորդ օրն կը
հասնի հրաւիրեալ թաղն, կ'այցելէ նախ վարժարանն,
ուր տափակ ուսուցիչներու միջոցաւ կանխաւ պատ-

րաստել տրուած դրուատալից ուղերձներ կը կարդաց-
ուին ու իր անուան ձօնեալ երգեր կ'երգուին...: Կ'ըն-
դունուի թաղին մեծ աղային տունը, ուր կը զիշերէ
հակառակ օրինաց և յաջորդ առաւօտուն պատարագի
սկզբնաւորութենէն քիչ առաջ Եկեղեցի կը հասնի, կը
պատարագէ ու կը քարոզէ: Իր տարեկան պատարագ-
ներու թիւն 50, իսկ քարոզներուն 100 ն կ'անցնի:
Այսպէս ստէպ պատարագելու ունակութիւնն հին սո-
վորութենէ մը մնացած է. և այս ամէն ձևականէ առանց
ըստ Եկեղեցւոյ պահանջին երկար պատրաստութեան և
խոստովանութեան:

Յետ պատարագի ու ճաշի զինքն հիւրընկալող
մեծ աղային հետ կ'այցելէ գիւղին կամ թաղին բոլոր
հարուստներն, որոց կը յաջորդեն ապա շրջակայից
պտոյտներ. այսպէս ամէն իւսկիւտար երթալուն մինչև
Չամլըճային բարձունքն կ'երևնէ. Պէոյիւք տէրէ գտնուե-
լուն՝ Զրերն, Պէնտէրն, Պողազ ֆէնէրին, Օթուզ պիւր
և նոյնիսկ Յուշա տէտէ, և այս ամէն այդ կեղրոններէ
բաւական հեռի զբօսավայրերն, և այսպէս ըստ պարագային
օր մը, և կամ քանի մ'օրեր զբօսելէ վերջ կը դառ-
նայ 'ի Պատրիարքարան:

Թող ներուի ինձ կ. Պոլսոյ հասարակութեան ծա-
նօթ եղելութիւն մը համառօտակի պատմել աստ: Ան-
գամ մը Լուսկիւտար կ'երթայ տօնի մ'առթիւ. թաղ.
խորհուրդը արդէն սահմանած էր հիւրնկալ տունն, սա-
կայն Սրբազանն իմանալով որ ... ներու տունն թա-
տերական խումբ մը եկած է, ուզեց անդ երթալ, ըն-
կերացող վարդապետներու ցոյց տուած որևէ անյար-

մարութիւն ու պատրուակ չկրցին համոզել զայն, վերջապէս գնացին, ուր պատրիարքն նախագահեց թաթերակ սն խմբին սեղանին, խնամ ունենալով տարբեր սեղան մը յատկացնել տալ վարդապետներուն ըսելով թէ «դուք յամենայն ժամ ընդ իսէք»: Սեղանին վրայ գինւոյ գաւաթներով կենացներ իրարու կը յաջորդեն, գլուխներ կը տաքնան, Սրբազանն՝ որ արդէն սկսած էր խտալէրէն բարբառել, կը խնդրէ ներկայ դերասանուհիներէ միէն (ամենէն շնորհալիէն անշուշտ) երգել, դերասանուհին կը մերժէ առանձինն երգել, հուսկ ուրեմն խմբովին կ'երգեն. սակայն Օրմանեան չգոհանար, կ'ուզէ այդ դերասանուհիին ձայնն առանձինն լսել, հնար մը կը գտնէ ու յաջորդ օրուան համար Չամլուճայի բարձունքը կը հրաւիրէ զանոնք, առաջարկը կ'ընդունուի և ժամադրութիւն կը դրուի: Նոյն օրն իսկ Օրմանեան Սրբազան կ'այցելէ թաղին մի հայագգի ճարտարապետին ու կ'առաջարկէ որ զինքը յաջորդ օրն Չամլուճայ տանի, ու յաջորդ օրն կառքերն ուտեստներով ծանրաբեռնեալ ժամադրավայրն կը հասնին, ուր հասնի և թատերական խումբն. անդ դալարի վրայ սեղան կը սարքուի, կենացներ իրարու կը յաջորդեն ու վերջապէս բախմատօճակ այդ երկնից կապոյտ կամարի տակ լսելի կ'ընէ իւր հրեշտակային ձայնն՝ ու Օրմանեանի պատիժներու և պիղբերու կ'արժանանայ. այսպէս զուարթ ցերեկոյթ մը անցնելէ ետք կը դառնան՝ լուսանկարներ փոխանակելու պայմանաւ, որ տեղի կ'ունենայ յաջորդ օրն իսկ. և քիչ օրէն ճարտարապետն կ'ընդունի երկրորդ աստիճանի մէճիտիէի պատուանշան:

Պատրիարք Սրբազան տօնական օրերէ դուրս ալ կ'այցելէ մեծատուններն և Զատիկի ու Մնունդի տօներէն բանի մ'օր եր առաջ շնորհաւորական այցերարտներ կը դրկէ բոլոր աչքի զարնող ու պաշտօնական անձնաւորութեանց, առանց մոռնալու և անոնց տիկիներն, ստիպելու համար զանոնք որ այդ տօներու առթիւ պաշտօնապէս այցելեն զինքն. սակայն հակառակ այս ջանից, Օրմանեան Սրբազան Պատրիարքարանի մէջ պաշտօնական շնորհաւորութիւններ ընդունելու օրն՝ հագիւ իր շուրջն մի բանի տասնեակ իրեն հլու հպատակ տափակներ կը գտնէ, մինչդեռ այլ Պատրիարքաց օրով և մանաւանդ Իգմիրլեան Սրբազանի Պատրիարքութեան ժամանակ՝ այնչափ սկանաւոր ազգայնոց բազմութիւն կը խուժէ եղեր Պատրիարքարան՝ որ ըստ ժողովրդական ասութեան «ասեղ եթէ ձգուէր գետին չէր իյնար» ու կը վախցուի եղեր թէ Պատրիարքարանն կը փլջի:

Օրմանեան Սրբազան միայն չափահասներէ չէ որ այցելութիւն ընդունիլ կը փափարի, այլ նաև զպրոցականներէն, ու առ այդ ամէն Զատիկական տօնէ ետք մասնաւոր օր մը զպրոցական տղայոց այցելութիւնն կ'ընդունի, և անոնց տափակ վարժապետներու ու ասոնց ձեռք պատրաստուած տղայոց կողմանէ զրուստալից ուղեբձներ կը կարդացուին, երգեր կ'երգուին ևլն: Այս ընդունելութեանց օրն Պատրիարք Սրբազան միշտ խնամք կ'ունենայ Բերայի Եսաեան վարժարանի բարձրագոյն կարգի աղջիկներն՝ որ Լ. Պոլսոյ ուսանողուհեաց ամենէն երիցագոյներն են՝ մաւնաւորապէս ընդունելու ...:

Պատրիարք Արքագանն կիներէ ալ այցելութիւն կը պահանջէ ու իր առաջարկին վրայ ոչ միայն Գալֆանան որբանոցի ու Ալգ. Հիւանդանոցի Տիկն սնց խնամակալութիւնը կ'երթան իրեն՝ այլ և անպաշտօն և իր ընդարձակ ծանօթութեան շրջանի մը մէջ գտնուող կանայք և օրիորդք:

— Օտարներէ ալ այցելութիւն մուրալու համար՝ Մաղաքեայ Արքագան՝ անոնց որևէ տօնական կամ տարեդարձի առիթն չփախցնեն՝ անձամբ կամ իր ներկայացուցիչներու միջոցաւ շնորհաւորելու գանձեր, սակայն անոնք ստէպ միայն այցաքարտ մը կը զրկեն:

Մեր վաղեմի պատրիարքներ պայրամի օրերն Պալատ կ'երթային ու ապա Բարձր. Գուռն Եպարզօսին, Երեքին՝ գործոց և Արդարութեան ու կրօնից նախարարներուն, սակայն այժմ Հայոց Պատրիարքն ոչ միայն բոլոր նախարարներուն այցելութիւն կ'ընէ այլև տեսուչներու, գրասենեկից պետերու, և երկրորդական պաշտօնէից, որով զոր օրինակ՝ Գուրպան պայրամի չորս օրերն հագիւ կը բաւեն առաւօտէն մինչև երեկոյ այցելելու պայմանաւ, և այս ամէնուն փոխարէն մի միայն այցաքարտեր կ'ընդունի, զորս չմոռնար երբէք հրատարակել տալու:

«Մէվլուտ»ի իսլամական տօնին առթիւ Կ. Պոլսոյ մէջ բարձրագոյն պաշտօնեայք միայն պալատ կ'երթան. սակայն ուրիշ այցելութիւն չկատարուիր, և պաշտօնատանց մէջ գործառնութիւնը կը շարունակուին: Այս տարի Ս. Պատրիարքը «Մէվլուտ»ի օրն այցելութեան գնաց մեծ Եպարքոսին ու նախարարներուն և ընդհանուր քննադատութեան առիթ տուաւ:

— Օրմանեան Արքագան իր անուան տարեդարձը, հայ և օտար թերթերու միջոցաւ ծանուցանել կուտայ կանխաւ. և տօնին նախորդ օրն իսկ կը հրատարակուի թէ «Եկեղեցական և աշխարհական նշանաւոր հայազգիներ և օտարազգիներ այցելութեան գացած են, որպէսզի այլք այս տողերը կարդալով՝ յաջորդ օրը իրենք ալ այցելութեան փութան:

— Հաստատուելու համար թէ մեր Ս. Պատրիարքը որքան կ'ախորժի ցոյցերէ՝ օրինակ մը բերենք: Կ. Պոլսոյ Լէթմէյտանի խեղճուկ թաղը տարրական նախակրթարան մ'ունէր, որ մասնաւոր անունէ զուրկ էր և թաղին անունովը կը յորջորջուէր: Շէնքը հինցած ու խարխլած ըլլալուն՝ թաղեցիք անոր նորոգութեան ծախսը հոգալու անկարող դիմած էին Պատրիարքարան խնդրելու որ վերանորոգութիւնը կատարուելու համար հանգանակութիւն մը բացուի: Օրմանեան Արքագան նպաստից Յանձնաժողովի անտուկէն հոգալ տուաւ վերաշինութեան ծախսն, և այսպէս արժանացաւ թաղեցւոց երախտագիտութեան: Բայց նա այդչափովը չը գոհանալով. — ինչպէս որ կը հաւատեն — վարժարանին Հոգաբարձութեան և ուսուցչին կը հասկցնէ որ ինք կը փափաքի աւելի օգտակար ըլլալ այդ Հաստատութեան, անոր ծախսին նպաստել և պարբերաբար այցելել, պայմանաւ որ այդ անանուն վարժարանն իր անուամբ կոչուի: Առաջարկը կ'ընդունուի, և Պատրիարք Արքագանն յետ վերաշինութեան կ'այցելէ նախակրթարանը, աշակերտաց կողմէ ողերձներ և վարժապետին կողմէ զրուատալից ճառեր կը կարդացուին:

և պաշտօնապէս կը ծանուցուին թէ վարժարանն աս'իչ վերջ «Մաղաքեան» պիտի անուանուի, յանուն իր բարերարին, Մաղաքեայ Սրբազան Պատրիարքին: Ժողովուրդը այս բոլորը յաջորդ օրն ազգ. թերթերու մէջ կը կարդայ ապշութեամբ: Չկարծուի թէ գոնէ անկէ վերջ Ն. Սրբազնութիւնը սկսած է անձնական քսակէն նպաստելու վարժարանին, — ոչ, այլ նախակրթարանի ամսա'յան 310 դրշ. ի ծախուց համար Պատրիարքարանի և Մայր Եկեղեցւոյ սնտուկէն ամսական 140 դրշ. նպաստ մը կը յատկացուի, և ծախուց մնացեալ մասը կը հոգացուի աշակերտայ վճարքներէն և գանձանակի հասոյթէն:

— Պատրիարք Սրբազանը թաղերը այցելելու առթիւ տեղոյն վարժարանին, Աղբատախնամին և Դպրաց դասուն փոքր նուէրներ կուտայ, բայց անոնց լրագրաց մէջ հրատարակումը կարծես թէ անհրաժեշտ պայման եղած է:

— Կրօնական խնդրոց մասին Օրմանեան Սրբազանի անտարբերութիւնը շատ ուշագրաւ է, և զայն ցունելու համար գրի կ'առնեմ իրագեկ անձի մը պատմած հետեւեալ իրողութիւնը:

Համբարձման տօնին՝ ըստ հնաւանդ սովորութեան՝ Ս. Պատրիարքը կը պատարագէ Ազգ. Հիւանդանոցի Մատուռին մէջ: 1900 ին, այդ տօնին նախորդ երեկոյեան՝ արդէն Հիւանդանոց եկած էր Օրմանեան Սրբազան իր հետեորդներով յաջորդ օրն պատարագելու համար: Գիշերն կ'իմանայ թէ նոյն օրն Պալատան մէջ թլփատութեան հանդէսի (սիւննէթ տիւյիւնի) ի սու-

թիւ՝ ազգաց հոգևոր պետերն պիտի հրաւիրուին. ուստի առաւօտուն փութով մի ուրիշ եպիսկոպոսի կը յանձնարարէ պատարագել, և ինք կ'երթայ Պալատ: Այն տեղ իրեն կ'ըսուի թէ «Յունաց Պատրիարքն՝ իրենց տօն ըլլալուն համար՝ խնդրած է որ ուրիշ օր մը գայ, ուստի իրենք ալ համակերպած են և հոգևոր պետերու հրաւէրը ուրիշ օրուան թողած. բայց, կը յաւելուն, դուք ալ քրիստոնեայ ըլլալով միևնոյն տօնը չ'ունիք...»: Օրմանեան Սրբազան կը դռնայ Հիւանդանոց, կը հասնի սեղանին, կը նախագահէ, և զարմալին այն է որ կը յանդգնի իրողութիւնն պատմել ամենուն...: Ոմանք հետաքրքրութենէ մղեալ՝ հարցնելով կը տեղեկանան թէ Յունաց Պատրիարքն այն օրը չէ պատարագած, այլ Համբարձման տօնը պատուելու և իր Հօտէն ու Եկեղեցիէն չբաժնուելու համար չէ գացած Պալատ, մինչդեռ մերինն՝ կարծելով թէ «տիշ քերասի» կը տրուի Պատարագն ալ թողլով Պալատ վագած է:

— Կ. Պոլսոյ Պատրիարքներն բնակած են միշտ ի Պատրիարքարան կամ անոր մօտերը, միայն՝ Ներսէս Պատրիարք հիւանդութեանը համար օգասուն տեղ մը հաստատուեցաւ. սակայն ամէն պարագայի մէջ Պատրիարքներն չեն ունեցած իրենց յատուկ կառքն, զի քիչ անգամ կը հեռանային Պատրիարքարանէն, և սէտք եղած ատեն իրենց համար պատշաճ կառք մը կը վարձուէր: Օրմանեան Սրբազան իր Բերայի բնակարանէն զատուել չուզելով՝ առաջին օրէն իսկ ունեցաւ կառք մը ի հաշիւ Պատրիարքարանի, որուն համար

ամսական 18 ոսկւոյ ծախս մը ծանրացած է Պատրիարքարանի վտիտ պիւտճէին վրայ:

— Վաստահելի անձեր կը հաւաստեն որ՝ Օրմանեան Սրբազան Ժամանակաւ Հայ-Հռովմէականաց Պատրիարքարանէն իրեն հանդերձադրամ զլացուելուն համար դարձած է Ազգ. եկեղեցւոյ ծոցն, ու ապա միշտ դրամական անձկութիւն ունեցած է: Ծատեր կը յիշեն թափթփուկ վերարկուով նորա վերելքը Ղալաթիայէն Բերայ, ուստի շատ զարմանքով կը լսուի որ հիմայ աւելի քան 5000 ոսկի ունի: Ոչ մէկ Պատրիարք կրցած չէ հաւաքելու այսչափ գումար. որ ամսական խնայողութենէ կամ աջահամբոյրներէ գոյացած չը կրնար ըլլալ:

«Մարդ իր պարագայներէն ու մտերմներէն կը ճանչցուի» կ'ըսէ առաճն, ուստի Օրմանեան Սրբազանը աւելի մօտէն ճանչնալու համար՝ համառօտակի ներկայացնեմք իրեններուն խումբը:

— Պատրիարք Սրբազանի եղբայրն Տօք. Օրմանեան Կ. Պոլսոյ բժշկական վարժարանէն ելած խեղճուկ մը, որ դեղաբանի մը վերնայարկն բժշկութիւն կ'ընէր՝ իր եղբօր շնորհիւ ոչ միայն արժանացած է պատուաստիճանի և պատուանշանի, այլ և պալատական բժիշկ անուանուելու, և Առողջապահական բարձր ժողովոյ՝ անդամակցելու, և հաւանականաբար քիչ ժամանակէն փառայութեան աստիճանն պիտի ընդունի: Տօքթորին երբեմնի հոմանուհին և այժմու կրնն Տիկին Ծագիկ, որ իբր մազեմի դերասանուհի ծանօթ է ամէնուն՝ արժանացած է «Լիֆագաթ»ի պատուանշանին:

— Ս. Պատրիարքի բեռայրն Մ. Տէր Ներսէսեան ապահովական ընկերութեան մը քննիչն է, և Պատրիարքի ազդեցութեամբ կ'ապահովագրէ վարժապետներն, եկեղեցականներն և Պատրիարքարանի պաշտօնէութիւնն: Սա ալ արժանացած է շքանշանի:

— Քեռայրի եղբայրն՝ նշանաւորն Տիգրան Տէր Ներսէսեան՝ որ երբեմն Կարնոյ մէջ բանադրուած ու Եկեղեցւոյ հաղորդակցութենէ զրկուած է՝ իր ազգավընաս շահատակութեանց պատճառաւ, և որ Կ. Պոլիս գալով սեղանաւորի միջնորդութիւն կ'ընէր միշտ պարտքի մէջ խեղդուած՝ հիմայ Ս. Պատրիարքի շնորհիւ Քաղաք. Ժողովոյ անդամ եղաւ, Ազգ. Պատրիարքարանի գործակատար անուանուեցաւ, նախ միայն 10 ոսկի և ապա 20, 30 ոսկի ամսական ստանալով: Բաց աստի՝ առանց մասնաւորներէ վճարուելու՝ անոնց մասին միջամտութիւն չէր ըներ, նոյնիսկ առաջնորդական պիտոյի մը համար գոնէ 20 ոսկի կը պանհանջէր ընտրեալ առաջնորդներէն: Տ. Տէր Ներսէսեան «Տարեգրելոց Յանձնաժողովոյ» անդամ ըլլալով՝ այդ խեղճ վտարեալներուն ինչքերով գոյացեալ գումարէն մեծապէս օգտուեցաւ... ան: Վերջապէս ժողովրդեան և նոյնիսկ թուրքերու բողոքն այս անխիղճ անձի շահատակութեանց մասին այնչափ սաստկացաւ՝ որ Քաղ. Ժողովն ստիպուեցաւ անոր գործակատարութենէ հեռացումը սկսանջել, սակայն նա դեռ կը շարունակէ մնալ Քաղ. Ժողովոյ անդամ, և Ս. Պատրիարքի դիմումներուն շնորհիւ՝ եղած է Քաղաքապետական Ժողովոյ անդամ, ընդունած է ուլալի աստիճանն, և Օս-

մանկէ և Մէճիտիյէի Բ. աստիճանի պատուանշաններն:

— Պատրիարքի քոյրերէ մին զոր հոովմէակաւն վարդապետ մ'առնելով Եզիպտոս տարաւ ու անդ ամուսնացաւ, քանի մը տարի առաջ Կ. Պոլիս զալով արժանացաւ պատուանշանի . . . ու իր այդ կարգաթող փեսան իրեն թղթակից գործատարն է յԵզիպտոս:

— Օրմանեան Սրբազանի ամենէն մտերիմն է Ռօպէն էֆ. անուն անձն որոյ գոյութիւնն ու հայ ըլլալն իսկ ծանօթ չէր մինչև վերջին տարիներն. Ռօպէն էֆ. Պատրիարքի ի վաղուց ծանօթ կնոջ մը հոմանին ըլլալու բաղդն ունեցած է: Նորին Սրբազնութիւնն է որ այդ անձը յանկարծ բարձրացուցած է աննշան դիրքէն և մինչև անգամ զայն ու անոր անպսակ կինն ներկայացուցած է պալատան առաջին քարտուղարին, և նորին Վսեմութեան համակրութիւնն վաստկուցած է, ու Ռօպէն էֆ. եղած է Պատրիարք Սրբազանի և առաջին քարտուղարի միջև երթեակ մը, արժանացած է աստիճանաց և շքանշաններու, վերջապէս Պատրիարք Սրբազանի ստիպման վրայ Ռօպէն էֆ. պսակուած է իր հոմանուհոյն հետ, որոյ պսակադիրն եղած է ինքն, ու կնքահայր իր եղբայրն Տօք. Օրմանեան: Ապա Ռօպէն էֆ. եղած է վիճակագրութեան (սրաթիսթիք) գրասենեկի փոխՏնօրէն, և ի վերջոյ Տնօրէն, ու այժմ հազիւ թէ ամիսը մի անգամ կ'երթայ, զի արդէն վիճակագրութիւնն իսկ անուանական գոյութիւն ունի ի թուրքիայ: Ռօպէն էֆ. այժմ եղած է անձնաւորութիւն մը և արժանացած է Պալայի աստիճանին, Մէճիտիյէի և Օսմանիյէի առաջին շքանշաններուն, և կինն Շէֆագաթի պատուանշանին: Ռօպէն էֆ. այժմ Պատրիարք Սրբազանի

կողմանէ կարգուած է Ատենոպետ Բերայի թաղ. Խորհրդոյ, որոյ անուանման հետեանօք անդամներէն միքանին քաշուած են գործէ: Ռօպէն էֆ. անգամ է նաև Բերայի վարժարանաց Հոգաբարձութեան մարմնոյն և շատ մը մասնախումբերու:

— Կրօնաւորաց դասակարգէն Պատրիարքի ամենէն սիրելին է Բարկէն Վարդապետ, որ Սամսոնի Առաջնորդութենէն դադրելէ ետք՝ Մուշի Առաջնորդ եղաւ, ու այդ առթիւ ի մէջ այլոց նշանաւոր հանդիսացաւ կարօտելոց համար շրկուած գումարէն՝ 160 ոսկւոյ իւրացմամբ: Այս զեղծման առթիւ մեծ աղմուկ եղած է ի Կ. Պոլիս. Ս. Պատրիարքն փոխանակ թոյլ տալու որ խնդիրն օրինաւորապէս քննուի և արդարութիւնը պարզուի, անտեղի պաշտպանութիւններ փորձեց, և նոյն իսկ պաշտօնապէս Գրան միջոցաւ արգիլել տուաւ անոր մասին լրագրաց մէջ երեցած քննադատութեանց շարունակութիւնն, որով աւելի ևս Չնասեց իր ձեռնասուն աշակերտի համբաւին: Կ. Պոլսոյ մէջ անոր գործ գտնելու համար փորձեց քարոզիչ անուանել քանի մը թաղեր, յամենուստ վտարուեցաւ թաղեցիներէ, և վերջապէս Ղալաթիոյ Եկեղեցւոյն քարոզիչ կարգել տուաւ. զի անդ թաղ. Խորհուրդ չկայ, ու խնամակալութեան անդամներն իր վարդիքն են. փորձեց կարգել Կեղրոնական վարժարանի կրօնի ուսուցիչ բայց չյաջողեցաւ: Ասկէ զատ նա Ազգ. Մատենադարանի պետն է ու «Լոյս» կրօնական հանդէսի խմբագիրը, և իր վարժապետին կոթնած կ'աճեցնէ իր զրամներն և անշուշտ ապագային պիտի արժանանայ կարևոր վիճակի մը առաջնորդ

դուժեան երբ ժողովուրդն մտնայ իր շահատակութիւններն:

— Պատրիարքարանի պաշտօնէութենէն Օրմանեան Սրբազանի ամենասիրելինէ Մ. Չօպանեան էֆ. Ելեւմտիչ Տեսուչն, զի սա Պատրիարքարանի սնտուկն Պատրիարք Սրբազանի և իրեններուն տրամադրութեան տակ դրած է, և ասոր փոխարէն՝ արժանացած է պատուանշանի և ամսականի յաւելման: Այս պաշտօնեան շարաթն հազիւ 2-3 անգամ Պատրիարքարան կուգայ, միայն երկու ժամ մնալու համար, զի իր պաշտօնին արդէն պէտք ալ չկայ, և Տնտեսական Խորհրդոյ կողմանէ այս պաշտօնէութեան ջնջման մասին եղած առաջարկութեանց հակառակ՝ դեռ կը պահուի ինչու որ, կ'ըսեն թէ, Չօպանեան կրնայ երևան հանել շատ մը զեղծումներ որոց գաղտնապահն է...: Ելեւմտից տեսուչն իր 25 ոսկի ամսականին հաւասար գումար մ'ալ կը վաստկի՝ Պատրիարքարանի պաշտօնէից ամսականները վճարման օրերէն առաջ տոկոսի զեղջով իր անձնական դրամէն վճարելով, և իր տրամադրութեան տակ գտնուած այլևայլ գումարները շահագործելով:

— Քաղ. Ժողովոյ անդամներէն Ս. Պատրիարքի գլխաւոր զօրավիգն է Տիգրան էֆ. Եռսուֆեան, Ատենապետն, որ աստիճաններու և շքանշաններու արժանացած է, և ի փոխարէն շերմապէս կը պաշտպանէ Ն. Սրբազնութիւնը, և Չատկի ու Մեծնդի պաշտօնական ընդունելութեանց օրերն՝ դրուատարից ուղերձներ կը խօսի յանուն Ազգին և մինչև Երկինք կը բարձրացնէ Օրմանեան Սրբազանը:

Ռաւմնական Խորհուրդէն իր սիրելի հլու հրդատակներն են Բօք. Թորգոմեան և Հրանդ Ասատուր:

— Ղալաթիոյ Էկեղեցոյ Խնամակալութենէն իրեն համակիր են Յակոբ էֆ. Էսահան, մեծամիտ և անուս անձ մը, որ Ատենապետն է այդ Խնամակալութեան, և Հրանդ էֆ. Ասատուր՝ հին վարժապետները յիշեցնող տիպար մը՝ որ փաղաքշանօք արժանացած է կեդ. վարժարանի մէջ դասատուութեան: Երկուքն ալ արժանացած են պատուանշանի: Ուսուցչաց խմբէն շատ են իրեն երկրպագուներն, որոց գլխաւորն է Ռ. Պէրպէրեան, և որ ի վարձ իւր այս հլու հպատակութեան իր վարժարանի 25 ամեայ տարեդարձ մը սարքելով անոր 1000 ոսկի վաստկուցած է և շքանշան ատնել տուած է:

— Երկար կ'ըլլայ թուել Օրմանեան Սրբազանի երկրպագու երկրորդական անձնաւորութիւններն, ուստի պահ մ'ալ քննեմք իր ներքին կեանքը: Պատրիարք Սրբազանի տան մէջ ընդհանրապէս թուրքերէն կը խօսուի, իր ամուրի քոյրն հազիւ կը հասկնայ հայերէն, վերջապէս թուրքերէնն է մտերմութեան լեզուն. մնացորդ հինաւորց սովորութեան: Օրմանեան Սրբազանի տան մուտքն ազատ է, անդ կը տեսնուին երկրորդական մարդիք և իրեններն: Հինգշաբթի երեկոյները մասնաւորապէս բնդունելութեան սահմանուած է, մտերիմները շատ անգամ աւելի կանուխ ճաշի կուգան, և եթէ իրենք չկրնան՝ կրնան զիրենք կը կանխեն. ներկայ կը գտնուին օղիով ախորժակներն սրելու արարողութեանց. յետ ճաշի նուազ մտերիմներն կը հասնին

ու զբօսանքն կը շարունակուի մինչև կէս գիշեր և սա ամէն հինգշաբթի, երբեմն ուրիշ օրեր ալ...: Արքայն զբօսնու... ինչ կ'ըսեմ «Վարդապետն զբօսնու»:

— Հայ Հասարակութիւնը Պատրիարքի այս ընթացից հանդէպ՝ խորապէս վշտացած է և զանազան առիթներու մէջ արտայայտած է իր զգացումը. սակայն չհամարձակիր բարձրաձայն բողոքելու, որով և ամենէ կարող, զգայուն ու ազգասէր անձնաւորութիւնք քաշուած են գործունէութենէ, և հրապարակը մնացած է տափակներու ու համակերպողներու: Եթէ Երեսփոխանական ժողովն գումարուէր՝ անշուշտ առաջին գործը պիտի ըլլար Օրմանեան Սրբազանի հրաժարականը պահանջել: Քանի մը տարիներ առաջ ժողովրդեան գաւակ մը հանրութեան իղձն իրագործել ուզեց սպանման փորձով, սակայն դժբաղդարար չյաջողեցաւ և ո՛չ միայն ինք այժմ բանտն է և մինչ ցվերջ կենալու դատապարտեալ, այլ և իր եղբայրն, որ դեսպանական միջամտութեան շնորհիւ միայն կարելի եղած է ազատել բանտէն հակառակ Պատրիարք Սրբազանի պահանջից և միշտ ընդ հսկողութեամբ կը մնայ:

— Ազգայինը ընդհանրապէս Օրմանեան Սրբազանը «կաթուղի Պատրիարք» կ'անուանեն, իսկ Ազգ. Հիւանդանոցի շրջանակին մէջ «Շաքարաբաշխ Պատրիարք»: Թող չկարծուի թէ՛ իր թրքամու ընթացքովը սիրուած է թուրք տարրէն, ո՛չ, անոնք ալ իրական արժէք մը չեն ընծայէր անոր: Սուլթանն կ'ուզէ զայն միշտ պահել իր աթոռին վրայ, զի վստահ է թէ ուրիշ ո՛րեւէ հայ կրօնաւոր՝ նուազ համակերպող, նուազ

հլու հպատակ պիտի ըլլայ քան Օրմանեան Սրբազանն: Պալատին մէջ իր շարունակական և երբեմն անտեղի սուրհանդակի նման երթեկին համար զայն «Էրմէնիւլէրին թաթար փաթրիկի» կ'անուանեն, աւագանիք և նախարարք զորս իր աննպատակ այցելութիւններով կը ձանձրացնէ՝ անոր ճկուն համակերպութիւնն մատնացոյց ընելու համար «Էրմէնիւլէրին ճիզուիդ փաթրիկի» կ'ըսեն: Եւրոպացիներն ալ չեն համակրիր իրեն ու «Հայոց թրքամու Պատրիարքը» կոչած են զինքը:

— Օրմանեան Սրբազան անտեղեակ չէ իր դէմ եղած ընդհանուր հակակրութենէն, և այս պատճառաւ իսկ աւելի ևս կը ջանայ իր շողորթ թու ճկուն ընթացքով շահասիրել ամենն, սակայն այս միջոցն պարզամիտներու առջև միայն կը յաջողի, և ընդհակառակն խելացի և անկեղծ ազգայինք աւելի կ'որհամարհեն այդ ուղղութիւնն: Կ. Պոլսոյ մէջ գտնուած ատենաօր մը Պատրիարք Սրբազանի քննադատական խօսակցութեան մ'առթիւ զգայուն հայազգի մը կ'ըսէր «Աստուած Եզրիտացոց շատ մը պատուհասներ տուաւ որպէսզի ստիպուին ազատ թողուլ Երբայեցիները, անոնք մերժեցին բայց տասներորդ պատուհասին առջև տեղի տուին: Այսպէս ալ Աստուած Հայոցս շատ մը պատուհասներ տալէ վերջ իբր վերջինն Օրմանեանն տուաւ»:

ԵԿԵՂԵՅՍԿԱՆ ԳՍՍՍԿԱՐԳՆ

Կ. Պոլսոյ մէջ կը գտնուին այժմ իբր 10 Եպիսկոպոսներ— Մ. Օրմանեան, Գ. Ճէվահիրճեան, Գրիգորիոս Յովհաննէսեան, Վահրամ Մանկունի, Գ. Երեցեան, Բարթողիմէոս Չամչեան, Հմայակ Դիմարսեան, Մկրտիչ Վեհապետեան, Մեսրոպ Սուքիասեան, Տիմոթէոս Սափրիչեան: Ասոնց երեքն բաւ պիտի ըլլային, մին՝ իբր Պատրիարք, մին՝ Դրան Եպիսկոպոս և Կրօն. Ժողովոյ Ատենապետ, և մըսն՝ Երուսաղեմայ փոխանորդ, մնացեալ եօթն՝ մայրաքաղաքի մէջ աւելորդ են և կարևոր ծառայութիւններ կրնային մատուցանել անհովիւ վիճակաց մէջ. սակայն ասոնց երկուքն, Գրիգորիոս և Վահրամ՝ Էջմիածնի միաբան՝ անդ հարստացած... և վտարուելով աստ եկած են վայելելու իրենց... քրտանց արդիւնքն, և երբէք չեն ընդունած ու չեն ընդունիր առաջնորդական որևէ պաշտօն: Երկուքն Բարթողիմէոս և Մեսրոպ՝ իրենց վիճակի ժողովուրդներէն մերժուած՝ Ազգի աչքէն ինկած իբր թրքամուկ Սուլթանին կողմէ յատկացուած ամսական առնելով անուշ անուշ կ'անցնեն իրենց օրերն: Վեհապետեանն կառավարութեան հրամանով փակուած է աստ: և եթէ անոր մասին Սոյ կաթողիկոսին և Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին կողմէ ջանքեր ըլլային՝ կրնար երթալ ի կիլիկեայ՝ և հոն մեծ ծառայութիւններ մատուցանել, շնորհիւ իր ճարպիկ ու զործոն յատկութեանց:

Հմայակ Օրբազան մէկ անգամ միայն գաւառ (Երզնկա) գացած է, և եպիսկոպոսանալու պայմանաւ, Ժողովուրդն ու Պատրիարքարան յարգած են իրենց խօստումը, ու եպիսկոպոսական վկայագիր տուած են, սակայն նա Էջմիածնէ վերադարձին հաստատուած է ի Կ. Պոլիս, ու այլևս մնացած է տեղը: Նա չչարժիր քանի որ անքակտելի փափուկ կապերով կապուած է անդ, և Բերայի բազմահայ ու ճոխ թաղի քարոզչութիւնը այնչափ արդիւնաբեր է: Գ. Երեցեան Սրբազան եղած է սարևի եպիսկոպոս, չուզեց մայրաքաղաքը թողուլ մինչև իսկ Սոյ կաթողիկոսական աթոռը բարձրանալու համար, արհամարելով Ազգին ձայնն: Կ'երևայ թէ աւելի զօրաւոր ձայներ ու կապեր անոր Կ. Պոլիս մնալն կը պահանջէին...:

Տիմոթէոս Եպիսկոպոս Սափրիչեան յայտնի է իր Հապէշիտան ըրած ուղևորութեամբը. այժմ ծեր և զործելու անկարող վիճակի մէջ է: Սա Երուսաղիմայ Ս. Յակոբայ միաբանութեան անդամ՝ անդ պարտ էր անցնել իր վերջին օրերն:

Ո՞ր օրէնք կը թոյլատրէ որ 7-8 անպաշտօն եպիսկոպոսներ՝ եկեղեցոյ իշխաններ՝ գան յղփանալ Վոսփօրի գեղածիժաղ ափանց վրայ, մինչ անդին Վանայ, Մշոյ, Ա. Պոլսոյ, Պուլկարիոյ, Ռումանիոյ, և Եգիպտոսի առաջնորդական աթոռները թափուր կը մնան:

Մեսրոպ և Բարթողիմէոս Եպիսկոպոսներն ի նշան երախտագիտութեան, իսկ Հմայակ Սրբազան անոնց դասակից ըլլալու բաղձանօք՝ Պայրամի առթիւ Կ. Պալատ

կ'երթան իրենց շնորհաւորութիւններն մատուցանելու, բան մը որ երբէք տեսնուած չէ ուրիշ ատեն, զի միայն ազգին Պատրիարքն է որ պարտի երթալ յանուն Ազգին շնորհաւորութիւններ մատուցանելու: Նիկովիդիոյ առաջնորդ Ստեփանոս Եպիսկոպոսն իսկ՝ երբեմն իր վիճակէն կուգայ այդ առթիւ:

Մայրաքաղաքին մէջ կան իբր 15 վարդապետներ որոնց միայն երեքը բաւ պիտի ըլլային անդ՝ լուր օրերն իբր Պատրիարքարանի պաշտօնեայ և տօն օրերն Պատրիարքին կողմէ շրջուն քարոզիչ: Այո՛, Պատրիարքն, Դրան Եպիսկոպոսն, Երիսաղեմայ փոխանորդն և երեք վարդապետներ ընդ ամէնն վեց կուսակրօն եկեղեցականներ՝ բաւական պիտի ըլլային իբր քարոզիչներ և Պոլսոյ Հայ հասարակութեան: Այդ վարդապետաց խմբէն երեք չորսը միայն ինչ ինչ պատճառներով չեն կրնար գաւառ երթալ, իսկ միւսներն կամ անկարող են առաջնորդական վիճակ մը կառավարելու և կամ չեն կրնար թողուլ և Պոլսոյ հրապոյրները: Այս վերջին կարգին վերաբերողներէն՝ յիշեմք վահան վրդ. Յակոբեան, որ շնորհիւ իր ճարպիկութեան բաւական կալուածոց տէր եղած է և Պոլսոյ մէջ և մասնաւոր Տիկնանց . . . խնամածութիւնը կը սիրէ: Սա ունի շատ մը շահատակութիւններ որոնց գլխաւորն ու վերջինն տեղի ունեցած է Պուլկարիոյ մէջ, ուր զրկուած էր իբր Պատրիարքական փոխանորդ առաջնորդի ընտրութեան համար: Նա չարաչար աշխատեցաւ զինքն ընտրել տալու համար՝ սակայն հակառակ իր ջանից երբ տեսաւ թէ՛ Ներսէս Եպիսկոպոս

Սալանեան ըսէից բացարձակ առաւելութիւն ունեցաւ՝ մեծ յուզումներ հանեց և տեղւոյն Օսմ. կառավարութեան ներկայացուցիչին ծանոյց թէ՛ այդ ընտրեալն յեղափոխական է, իսկ ինք՝ ստիպուեցաւ Պուլկարիայէն վիշերանց փախչիլ, և և Պոլիս առնել իր շունչն:

Պատրիարքարանն հակառակ իր ջանից՝ չկարողացաւ Ազգին ընտրելին Պուլկարիա ղրկել, ուստի . . . հարկադրուեցաւ զայն Տրապիզոնի առաջնորդ ընտրել տալ: Ինձ հաւատուեցաւ թէ՛ նոյնիսկ կառավարութեան կողմանէ և Պոլսոյ մէջ մնալու դատապարտուած վարդապետներն եթէ իրենք ուզեն՝ ղերութեամբ կարելի է իրենց մասին տրուած որոշումն փոխել տալ. սակայն անոնք կը սիրեն այդ պատրուակաւ մնալ և Պոլիս, վայելել սալոններու փափուկ կեանքն և իբր զրկեալներ իրենց վրայ հրաւիրել տիկնանց գուծն . . . անոնց խնամածութեան առարկայ դառնալ և քսակնին պարարել:

Լաւ չըլլար միթէ այս առաջնորդութեան անկարողներն վանքերը ղրկուին, իսկ կարողներն՝ Պատրիարքարանի կողմանէ ստիպուին երթալ թափուր վիճակներն հովուելու, և եթէ չհամակերպին զրկուին իսպառ և Պոլսոյ Եկեղեցեաց մէջ քարոզչութիւն ընելու հանգստաւէտ պաշտօնէն: Այժմ՝ ասոնց իւրաքանչիւրն մասնաւոր ընտանիքի մը՝ կամ ընտանիքներու պաշտպանութիւնն կը վայելին, ու իրենց պարասոյ ժամերն ստէպ սրահներու մէջ կ'անցունեն փափկասուն Տիկնանց . . . Աստուածարանական դասեր տալով: Ամօթ է այս ամէնն և երբէք պատուարեր չէ: Հայ եկեղեցա-

կանն ցարդ սրբակրօն համարուած և Օտարաց իսկ ղրուատանաց արժանացած էր, ինչո՞ւ այսօր կորանցնէ ՚յ է պատիւը, և ինչո՞ւ վարդապետ մը բնակի տուներու մէջ, ընտանեաց մէջ: Վարդապետն պարտի ըլլալ վանուց մէջ և կամ Եկեղեցւոյ խուցն, հետի ընտանիքներէ. այդ է եկեղեցւոյ օրէնքն, պէտք է որ կամ համակերպին և կամ թողուն իրենց սքեմն և հեռանան եկեղեցւոյ կուսակրօն պաշտօնէութենէն: Մակայն ղրժբարդաբար օրինակն բարձրերէն կուգայ...:

Կուսակրօն եկեղեցականութիւնն մեծապէս կը փնասէ քահանայական դասին: Անոնք խմբովին ներկայ կը գտնուին մեռելաթաղի, հարսանեաց և մկրտութեան արարողութեանց. իրենք են որ կը խօսին դամբանական, հարսանեական խրատ և մկրտութեան օրհնութիւն, և անշուշտ այնչափ աւելի ճոխ ածականներ գործածելով ու ղրուատիքներ հիւսելով՝ որչափ հարուստ է ննջեցեալն, ամուսնացողի կամ մկրտողի ծնողքն և այս ամէնը համեմատական է վճարքի գումարին: Դամբանականներն աւելի արդիւնաբեր են: Լսեցի աննշան անձանց և նոյնիսկ կիներու մասին այնպիսի ղրաւատիքներ ու գովեստներ որ հազիւ վայել է շոյլել ազգօգուտ մեծ բարերարներու համար: Տարին անգամ մը Եկեղեցի չգացողներն կ'անուանեն՝ բարեպաշտ, աղքատ վճատողներն՝ աղքատասէր, Ազգային գործոց մասին անտարբերներն՝ կարեւոր գործիչ, տգէտներն՝ խելացի, խարդախ շահադէտներն՝ պատուաւոր վաճառական կամ սեղանաւոր, անբարոյականներն՝ առաքինի... ո՞ր մէկն թուեմ, և այս ամէն յանուն Եկեղեցւոյ, Եկեղեցւոյ բե-

մէն և Եկեղեցւոյ բարձրաստիճան պաշտօնէից կողմանէ, ու անդին խեղճ սակայն պարկեշտ անձնաւորութիւն մը՝ որ անթիրի կատարած է իր պարտքն իրր մարդ, իրը հայ ու իրը քաղաքացի, որ իր պարկեշտութեան հետքեւանօք չէ հարստացած, ու հազիւ աժան զնով թաղման մը կ'արժանանայ, Եկեղեցւոյ պաշտօնէին կողմանէ գոնէ իրը այր պարկեշտ չվկայուիր:

Կուսակրօն քարոզիչներն ստէպ տէրունական օրերուն շնորհաւորութեան կը շրջին իրենց թաղի հարուստներուն տուներն, և տուն օրհնող քահանայից նման և աւելի առատօրէն կը վարձատրուին: Քարոզիչ Եպիսկոպոս մը Զատիկի երեք օրերն առաւօտէն մինչև երեկոյ կառքով՝ քիչ շատ կարողութիւն ունեցողներու տուներն շրջան կ'ընէ, և բաւական պատկանելի գումար մը կը հաւարէ, սրոյ արդարեւ պէտք ունի իր քաղմանդամ... ընտանեաց ծախուց համար:

Նորեւուկ վարդապետներն իրենց պարտալի ժամերն մերթ յօղուածագրութեամբ կ'անցունեն, որով թէ այդ թերթերու մէջ կը փառաբանուին և թէ՛ իրենց զրչի կարողութիւնն, ու բանաստեղծի թռիչն ի յայտ կը բերեն, և իրենց համակիր ընտանիքներն աւելի ևս կը դիւթեն: Քահանայից դասին մէջ շատ քիչեր կան իրենց պաշտօնի նուիրականութեան զիտակից և իրասպէս արժանաւորներ՝ ասոնց մեծամասնութիւնը քահանայութիւնն իրը դրամ վաստկելու սոսկ արհեստ մը կը նկատեն, ու ըստ այնմ ամէն ճարպիկութիւն ու անուղղակի միջոցներ ի գործ կը դնեն, կարելի եղածին չափ արդիւնաւոր կերպով՝ շահագործելու համար ժո-

ղովուրդն: Ընդհանրապէս փախուստ կուտան աղքատի մանուկ կնքելէ, կամ մեռելն թաղելէ. ու եթէ հարկադրուին իսկ՝ աճապարարի հասփճէսն կը դնեն, մի քանի վայրկեանէն ամէն ինչ լրացնելու համար. իսկ ընդհակառակն հարուստներու համար առանց հրաւերի կը հասնին ու արարողութեանց կը մասնակցին: Տունօրհնէքի համար միայն՝ աղքատներու տուներն կ'այցելեն, իսկ հարուստներու համար որեւէ առիթ չեն փախցնելու, որպէս տօնական ու անուան շնորհաւորութիւնները և գործի մը յաջողութեան ու պաշտօնի մը կամ աստիճանի մը հասնելու առիթները:

Կանանց խոստովանանքն միշտ տուներն կ'ըլլան, մանաւանդ հարուստներունը. զի այս աւելի արդիւնաւոր է, և մի՛ զարմանաք եթէ լսէք թէ՛ ըիջ ատենէն Հաղորդութիւնն ալ տուները պիտի տարուին քաջակազմ հարուստներու համար իսկ: Վերջին տարիներն բարեբաղդարար հարսանեաց Եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունենալն պարտաւորիչ ըրին և այս բանն յաջողեցաւ «Արևելքի» երբեմնի շաբաթական նօթերու խմբագիր սրբամիտն «Արէտ»ի քննադատական յօդուածոց ազդեցութեան և ներշնչման շնորհիւ: Քահանայական դասի անկման պատճառներէն մին ամուրի եկեղեցականաց մեծ խումբիմը կ. Պոլսոյ մէջ ներկայութիւնն է, որով ստնձգութիւններ կ'ըլլան քահանայական իրաւանց, ու փառասէր ժողովուրդն ասոնց ներկայութենէն կ'ախորժի աւելի գովաբանուելու մարմաջէն բռնուած: Կան քահանաներ որք ամուսնութեան միջնորդութիւն կը կատարեն, այլք՝ հողի, խանութի, և տան վաճառմանց միջ-

նորդութիւն ալ կ'ընեն: Կան վերջապէս վաճառակա-նութիւն ընող և նոյն իսկ «քօնսօլիտ խաղաղող» քահանաներ: Ըստ արժանահաւատ անձանց վկայութեան «սիրոյ միջնորդ»... երէցներ ալ կան:

Քահանայներն միշտ պատրուակներ կը փնտռեն կարելի եղածին չափ բացակայելու եկեղեցական պաշտամունքէ. և այն եկեղեցին ուր 8-10 քահանայ կայ՝ ընդհանրապէս մէկ երկուքը միայն ներկայ կը գտնուին, կարգաւ հանգիստ կ'ընեն և իրենց շահեկան գործերուն կը հետապնդեն:

Քահանայը ոմանք ոչ միայն իրենց շրջանին՝ այլ և անկէ առաջի եօթնեկին Եկեղեցի կը մնային, և տուն չէին երթար. այդ ճին աւուրց սովորութիւնն մոռացուած է այժմ:

Մենք այնպէս գիտենք որ քահանայք իրենց վարուք, բարուք և ընտանեկան կեանքով այլոց օրինակ պարտին ըլլալ. ընդհակառակն գիտել տուին ինձ թէ՛ քահանայից ընտանեկան ներքին վիճակն ամենէն խառնակն է, և ընդհանրապէս «շնորհունակ» կ'ըլլան երէցկիներն, իսկ իրենց աղջիկներն ու զաւակներն «նշանաւոր» կ'ըլլան վարքով...:

ԱՇԽԱՐՀԱՍԱՆ ԳՍՍԱԿԱՐԳԷ

կ. Պոլսոյ հայ մեծատուններէ ոմանք ազգասէրներ են, որք ազգին նպաստելու կը ջանան միշտ, կը

մասնակցին ամէն կարգի հանգանակութեանց, աղքատին կ'ողորմին, անկեալին կ'օգնեն, ուսանողին կ'օժանդակեն, եկեղեցեաց, դպրոցներու և Ազգ. բարեգործական հաստատութեանց կը նպաստեն, Ազգ. ժողովներու ու Յանձնաժողովոց կ'անդամակցին, ու իրենց ազգայնոց բարօրութեան համար շարունակ կը մտածեն: Ասոնց թիւն քիչ է դժբաղդաբար, և ասոնց դուռներն են որ ստէպ ափ կ'առնուին: Իսկ մեծատուններու մի կարևոր մասն անտարբերներ են, ոչ Ազգ. գործոց կը մասնակցին և ոչ ալ կը նպաստեն, և եթէ երբէք բան մը ընեն իսկ՝ աւելի իրենց մէկ ծանօթին կողմանէ առաջարկուած ըլլալուն ու անոր մօտ ամօթով չմտալու համար է: Ասոնք ստէպ թղթախաղի սեղաններու շուրջն կ'որոնեն իրենց հաճոյքն, և քաղքենի զուարճութեանց համար լիարուռ կը ծախսեն անհաշիւ կերպով: Ասոնց նշանաբանն է կիև, խաղ, դիւն: Այս երկու առաջին դասակարգերուն միջանկեալներ ալ կան, որք մերթ կը յիշեն իրենց ազգային պարտքն, ինքզինքնին ազգասէր կը ցցունեն, և երբ նպաստեն կ'ուզեն որ իրենց նուիրատուութիւններն ի վերայ տանեաց քարոզուին ու ներդրուին:

— Կառավարութեան հայ պաշտօնեայններուն թիւն երթալով կը նուազի, զի մեռնողներու և ծերութեան հետևանօք զործէ քաշուողներու տեղ նորեր չեն հասնիր, այդ է կառավարութեան արդի քաղաքականութեան պահանջը: Կառավարական հայ ազգի պաշտօնէից մի մասն Ազգ. գործոց գլուխ կը գտնուի, և այդ նոյն իսկ կառավարութեան ստիպմամբ՝ զի անոնց միջոցաւ աւելի լաւ ու ըստ իւր քաղաքականութեան

կրնան ընթանալ Ազգ. գործերն. իսկ ուրիշներ բոլորովին անտարբեր են՝ և հազիւ կը զիջանին իրենց հայ ըլլալն ծանուցանել, ասոնց մէջ ոմանք թուրք անուններ առած են իբր մականուն:

— Միջին և խոնարհ դասակարգի հայերն, բաւական լաւ պահուած են ընդհանրապէս, աւելի հայու սիրտ ու զգացում կը կրեն, և նախանձախնդիր են Ազգ. սովորութեանց. իրենց զաւակաց Ազգ. կըթութիւն կուտան, եկեղեցասէրներ և բարեպաշտներ բաւական թիւ մը կը կազմեն ասոնց մէջ, և ջանադիր են իրենց կարողութեան չափովը նպաստել Ազգ. Հաստատութեանց: Կան անշուշտ և ասոնց մէջ անտարբերներ, եւրոպամոլներ, թրքամոլներ և հայութիւննին չխոստովանող վատեր:

— Գալով ընտանեկան ներքին կենաց՝ մեծապէս փոխուած է կ. Պոլսեցի հայն, ու ընդհանուր առմամբ կրնամք ըսել թէ՛ նա սկսած է կորսնցնել իր ընտանեկան յարկի նշանակելի սրբութիւնն՝ որ գլխաւոր պատճառ եղած է իր ազգութեան պահպանման, և որուն համար իսկ Եւրոպացի ընկերաբանից և ճանապարհորդաց դրուատանաց արժանացած է: Հայ կիւնն, մանաւանդ բարձր և հարուստ դասակարգինն կը սիրէ փայլել և առաւօտէն կը ծախսէ այդ նպատակով, սիրահարէ եւրոպական վարուց և բարուց, զորս կ'ընդօրինակ է կապկարար և ստէպ՝ յոռի կողմերն առնելով:

Հինաւուրց հայ կնոջ խնայողութիւնն անհետացած է, և կարծես մրցում մը կայ հայ կանանց մէջ աւելի փայլելու, և աւելի ճոխ երևալու. նոյնիսկ մի-

ջակ կարողութեան տէր ընտանեաց մէջ՝ այդ նմանելու և մրցելու հիւանդութեան հետեանօք առտնին ծախսերն այնչափ շատցած են՝ որ Հայոց մէջ սնանկութիւնը իրարու կը յաջորդեն, և շատ մը երիտասարդներ առ ի զգուշութիւն նախապատիւ կը համարին ամուրի մտալ և կամ մեծ գրամօթիտով աղջիկներ կը փնտռեն:

— Զաւակաց դաստիարակութիւնն և կըթուրթիւնն աւելի մակերևոյթային է ու սնամէջ, կ'ուսնին աւելի լաւ հագուել, արդուզարդ ընել, սրահներու և պարահանդէսներու մէջ փայլել, եւրոպական լեզուներ խօսիլ. բայց ասկէ անդին երթալու չէ, ստէպ չեն զիտեր մարուր հայերէն մը խօսիլ և աւելի նուազ՝ գրել, զի չեն ճանչնար իրենց Եկեղեցին ու Ազգը. պատմական աշխարհագրական ընդհ. ծանօթութեանց և մանաւանդ զիտական պաշարնին շատ սահմանափակ է: Ի մի բան եւրոպականացեալ կապիկներ են:

— Քանի որ ներքին կենաց մէջ մտանք, յիշատակեմք և խաղամոլութեան ախտն որ սկսած է ճարակել. մանաւանդ հարուստ դասակարգին արանց և կանանց մէջ, ու այդ անձեր մանաւանդ կիներ պարծանօք կը խօսին թէ՛ զիշերներն թղթախաղով կը զբօսնուն, թէ՛ ստէպ 20-30 ոսկի կը կորսնցնեն կամ կը շահին մէկ զիշերն...: Այդ գումարներով քանի անօթիներ կրնան կշտացնել, մերկեր հագուեցնել, ցուրտէն դողացողներ տաքցնել, ուսումնատենչ պատանիներու նպաստել, ի մի բան շատ մը թշուառներու արտասունքներն սրբել:

— Հակառակ այս ամենուն՝ դեռ կ. Պոլսոյ վաճառականական հրապարակին մէջ մեծ դեր մ'ունին Հայերն, և գործառնութեանց 70% ն իրենց ձեռքն կը համարուի: Ասկէց 20 տարիներ առաջ 90% ն հայունն էր, և որ հաւանականաբար երթալով պիտի նուազի այս համեմատութիւնն, քանի որ Եւրոպական տարրերն մանաւանդ Գերմաններն այնչափ կը նպաստաւորուին:

Հայարնակ գաւառաց մէջ վաճառականութիւնն ամբողջութեամբ Հայոց ձեռքն էր քսան տարիներ առաջ: Այժմ օտար ազգութիւնը, մանաւանդ իսլամը ևս սկսած են զբաղիլ առեւտրով, զոր քաջալերելու համար ամէն կերպով կը նպաստաւորէ թուրք կառավարութիւնն:

կ. Պոլսոյ՝ Հայոց հրապարակին վրայ՝ վաճառականութեան մէջ ամենէ աւելի փայլողներն կեսարացիներն են, որք մեծաւ մասամբ իրենք ստեղծած են իրենց դիրքն, կամ իրենց հօրմէն ժառանգած են. սակայն հաւանական է որ իրենց ներկայ ընթացքով իրենց զաւակներ և մանաւանդ թոռներն ոչ թէ պիտի աճեցնեն իրենց հարստութիւնն՝ այլ պիտի փճացնեն:

— Ազատ արհեստներն, — բժշկութիւն, իրաւագիտութիւն և ճարտարագիտութիւն երբեմն աւելի Հայոց յատուկ էին, այժմ կառավարական ջանքով ու խրախոյսներով այլ ցեղերու մէջ ալ հասած են ու կը հասնին ազատ արհեստաւորներ:

Գեղարուեստի մասնաւոր ճիւղերն, մանաւանդ ճարտարապետութիւն Հայոց յատուկ էր, այժմ այլ ցեղերու մէջ հասած են ու կը հասնին ճարտարապետներ: Նկարչութեան, փորագրութեան, քանդակագործութեան

և երաժշտութեան ճաշակն սկսած է աճիլ Հայոց մէջ: Հայք եղած են թուրքիոյ թատրոնի հիմնադիրներն և նշանաւոր արուեստագէտներ տուած են. իբր 15-20 տարիներէ ի վեր հայ լեզուաւ թատրոնի ներկայացումներն արգիլուած ըլլալուն՝ արուեստագէտներն ցրուեցան և այդ ճաշակն սկսաւ մեռնիլ. և երբեմն հայեր միայն Եւրոպական հրապարակներու վրայ կը փայլին:

— Արհեստներն՝ մանաւանդ ոսկերչութիւն, երկաթագործութիւն, կահագործութիւն, ժամագործութիւն և այլն. ի հնուց անտի Հայոցս յատուկ եղած են և են տակաւին, տարբեր արհեստից մէջ ալ լաւ վարպետներ ունիմք:

— Իբր պաշտօնեայ. և ծառայ շատ հաւատարիմ կը համարուի Հայն, և ի հնուց անտի փնտռուած է: Եւրոպացիք շատ մը վարչութեանց մէջ մեծ տեղ բռնած են այժմ, սակայն վստահութեան պաշտօնէից մէջ միշտ հայն կը փնտռուի:

— Կ. Պոլսոյ հայ պանդուխտներու թիւն երբեմն 30000 ն կ'անցնէր, այժմ ասոնց թիւն մեծապէս նուազած է: Մեծ զէպքերէն ի վեր Հայն այլևս բեռնակիր չէ, սակայն իր հաւատարմութեան համար զբամատուններու ու վաճառատանց իբր պահապան կը նախընտրուի ցարդ:

— Հայ պանդուխտներու մի մասն իրենց հայրենեաց վաճառականներու յանձնակատարներն էին՝ մեծ մասն հայրենիք զրկուած են. ուստի և վաճառականք անձամբ կուրջան ամէն տարի՝ կատարելու իրենց զնումներն, թէև սոցա երթևեկի մասին ամէն կարգի

զժուարութիւններ կը յարուցուն, այլազգի վաճառականներն նպաստաւորելու համար: Պանդուխտներու մի մասն ուսանողներ էին Կ. Պոլսոյ բարձրագոյն վարժարանաց մէջ, ասոնց թիւն մեծապէս նուազած է, և երիտասարդ հայերու Կ. Պոլսու գալն արգիլեալ: Թըրքահայոց օտար երկիրներ երթն նոյն իսկ վաճառակաւ նութեան համար խիստ զժուարացած է, նոյն իսկ երբեմն անկարելի կ'ըլլայ:

ԱՐՇԻՐՈՒՆԻ

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

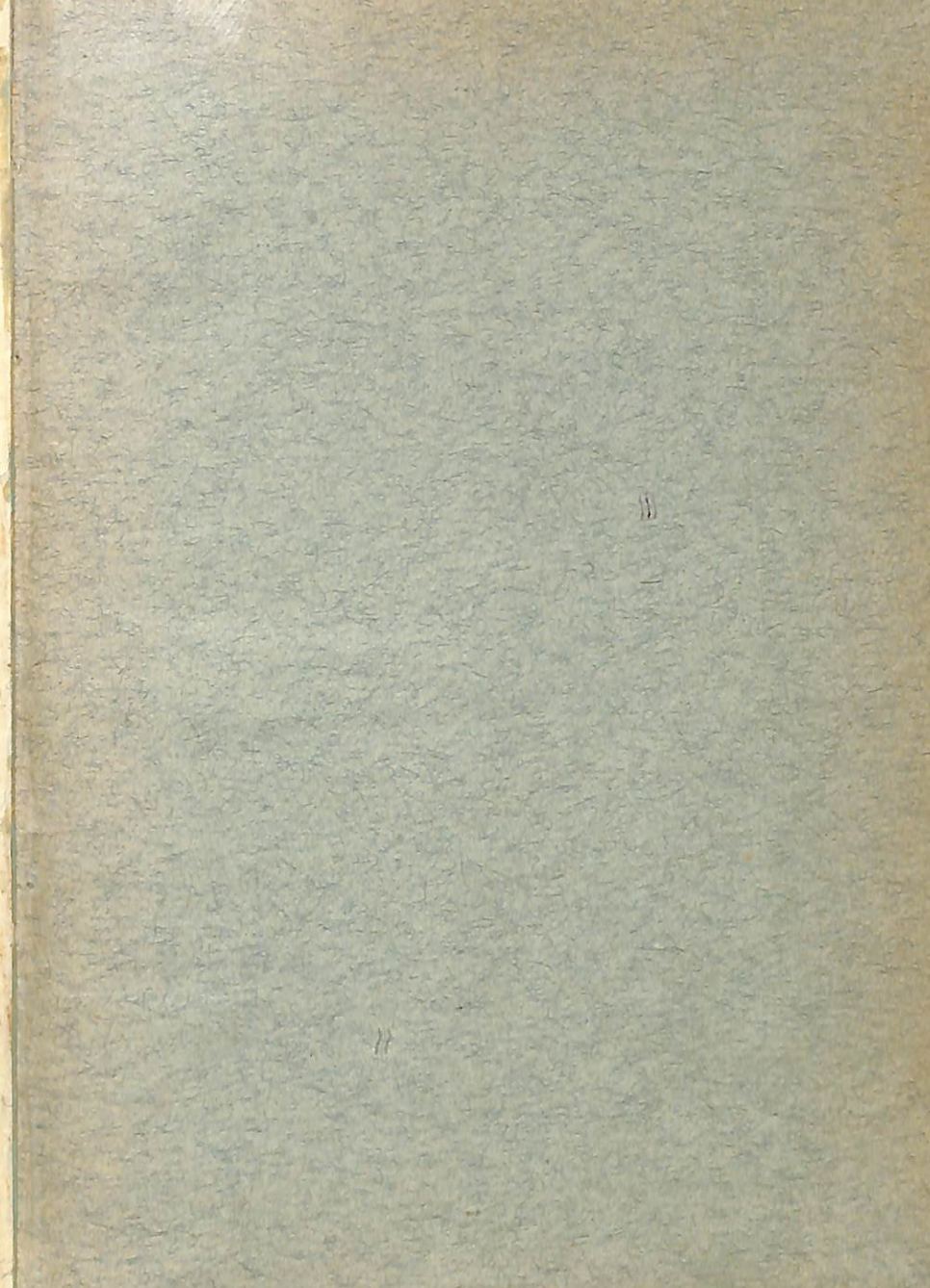
WILMINGTON
Faint text below the first stamp, including the word "WILMINGTON" in a larger font.

Faint text in the middle section of the page, appearing as bleed-through.

Faint text at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0397928

9147.925)
U-88